

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Clara Bergstrand

Sambo – mer än att sambo

En studie av sambobegreppet i offentligrätten

JURM02

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Titti Mattsson

Termin för examen: HT 2020

Summary

This study examines the construction and boundaries of the legal definition of cohabitation as well as the relation's consequences in public law decisions, examining housing allowance, distraint, and the right to cohabit in nursing homes. Cohabitation lacks the marital formalities, such as marriage and divorce, and is therefore inherently an informal relationship. In addition, the requisites constructing the legal definition of cohabitation – that is, two people who permanently live together in a romantic relationship and household – are difficult, if not impossible, to define. Moreover, the definition carries historical and cultural assumptions of the family, which makes it normative and exposed to arbitrary assessments. Furthermore, cohabitation have, in comparison to the marital union, few legal consequences in regard to family law. Even so, cohabitation is equated with marriage in public law, which means that the legal presumptions, rights, and obligations that are applicable for married couples are also applicable for cohabitating couples. However, because of the informality of the cohabiting union, there are no clear boundaries for when the regulations will be applied, which makes the application legally insecure. In addition, the romantic relationship plays an essential part in the legal construction of the cohabiting union, but as the modern romantic relationship is unstable and inconstant, it makes an inadequate choice for a legally secure definition. Nonetheless, it is by the requisite of the romantic relationship that cohabitation is being equated to marriage and by which marital rights and obligations are being applied to the union, even though these are not described in any type of cohabitation legislation. The relationship is furthermore a fundamental factor in separating other types of households, such as siblings or friends living together, from the legal definition of cohabitation. In the legal documents assessed, these households are depicted as divergent and unnatural, while the romantic relationship is described as natural and normal. This distinction makes it impossible to include other types of households, other than the romantic relationship, which can affect the outcome of legal decisions.

Sammanfattning

I den här uppsatsen undersöks samboskapets konstruktion och avgränsning samt påverkan på offentligrättslig lagstiftning i relation till rättssäkerhet och måluppfyllelse. Studieobjekten för undersökningen är bostadsbidraget, utmätning och parboendegarantin då samboskapet kan påverka beslut om dessa. Samboskapet saknar äktenskapets formella ramar i form av giftermål och skilsmässa, vilket gör det till en i grunden informell rättslig relation. Därtill är rekvisiten som konstruerar relationen – två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har ett gemensamt hushåll – svåra att konkretisera och avgränsa på ett tillfredställande sätt. Samtidigt bär begreppet på historiska och kulturella antaganden om familjen vilket gör det normativt och öppet för skönmässig tillämpning. I jämförelse med äktenskapet har samboskapet begränsade civilrättsliga följder, men likställs med äktenskapet i offentligrättslig lagstiftning. Samma presumtioner tillämpas därmed på sambor som på makar i offentligrättslig lagstiftning och samboskapet tillskrivs samma offentligrättsliga rättigheter och skyldigheter som äktenskapet. Till skillnad från äktenskapet finns det dock inga tydliga gränser för när dessa rättsliga konsekvenser ska inträda för sambor, vilket gör hanteringen av samboskapet i offentligrättsliga beslut rättsosäker. Centralt för konstruktionen och avgränsningen av sambobegreppet är rekvisitet parförhållande. Samtidigt är denna mellanmänniska relation ofta oklar i dagens västerländska samhälle vilket gör den till ett oberäkneligt val för rättslig begreppskonstruktion. Det är även genom parförhållandet som samboskapet likställs med äktenskapet och genom vilket äktenskapligt ansvar i form av exempelvis underhållsskyldighet appliceras på samboskapet. Detta trots att det inte föreligger några sådana juridiska skyldigheter i sambolagen. Parförhållandet används även för att avgränsa andra relationer – såsom syskon eller vänner som bor ihop – från lagstiftning och sådana hushåll konstrueras i förarbetena som avvikande. Dessa relationer kan därmed inte inkluderas i sambolagen eller likställas med äktenskapet i offentlig rätten. Parförhållandet som en central del av sambobegreppet gör särskilt bevisfrågan komplicerad, både för handläggande myndigheter och den enskilde, vilket bidrar till ytterligare rättssäkerhetsproblem.

Förkortningslista

EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
IFS	Inspektionen för socialförsäkringen
SFB	Socialförsäkringsbalk
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
UB	Utsökningsbalk
ÄktB	Äktenskapsbalk

Innehåll

1 Inledning	1
1.1 Bakgrund	1
1.2 Syfte och frågeställningar	2
1.3 Teori och metod	2
1.3.1 Metodologiska utgångspunkter	4
1.3.2 Teoretiskt ramverk	6
1.3.3 Rättssäkerhet och måluppfyllelse.....	9
1.4 Tidigare forskning och avgränsningar	10
1.5 Material	12
1.6 Disposition	13
2 Samboskapet och den offentliga rätten	14
2.1 Samboskapets rättsliga utveckling och utbredning	14
2.2 Det kvalificerade sambobegreppet	17
3 Att vara sambo	19
3.1 Två personer i ett parförhållande	19
3.1.1 Parförhållandet	19
3.1.2 Sexuellt samliv	22
3.1.3 Samboskapet i jämförelse	25
3.2 Som stadigvarande bor tillsammans	26
3.2.1 Samboskapets upphörande	29
3.3 Och har gemensamt hushåll	30
3.3.1 Gränsdragning mot andra hushållsgemenskaper.....	32
3.4 Att bevisa ett samboskap.....	35
3.5 Sambo – ett oklart begrepp	38
4 Offentligrättsliga konsekvenser av samboskapet	40
4.1 Bostadsbidrag	40
4.1.1 Att utreda det som inte får utredas	43
4.2 Utmätning.....	47
4.2.1 Förhandlingar om sambor och makars likställighet	51
4.3 Parboendegarantin.....	55
4.4 Ovisshet i offentligrätten.....	58
5 Slutord.....	60
Käll- och litteraturförteckning.....	62

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Samboskapet är ett familjerättsligt begrepp som definierar situationen då två personer stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har ett gemensamt hushåll.¹ Begreppet har emellertid under en längre tid vunnit mark inom andra rättsliga områden såsom offentlighetsrätten. Att kategoriseras som sambo kan på så sätt bli avgörande för beslut från det offentliga vilket kan ha effekt på den enskilda medborgarens tillvaro. Hur samboskapet kan påverka rätten till välfärdsinsatser kan exemplifieras med ett ärende där en kvinna beviljades underhållsstöd och bostadsbidrag av Försäkringskassan. Myndigheten menade senare att hon levde tillsammans med fadern till hennes barn. Den nya bedömningen av hennes familjeförhållanden – att hon levde som sambo – resulterade i att hon blev återbetalningsskyldig om 40 000 kronor för de utbetalda bidragen.

Samboskapet är idag en väletablerad levnadsform och fler och fler väljer att leva som sambo framför att gifta sig. Alltså kan det tänkas vara lätt att avgöra när ett samboskap råder och inte. Vid närmare anblick visar det sig dock röra sig om ett svårdefinierat juridiskt begrepp. Var går den rättsliga gränsen för att två personer anses bo stadigvarande med varandra? När har en relation uppnått nivån att den kan kategoriseras som ett parförhållande? Vad är ett hushåll? Samtidigt är nog samboskapet främst ett sätt att leva för det flesta, framför att vara ett juridiskt åtagande. Samboskapet befinner sig emellertid i den juridiska världen där gränsdragning är en central process och relevanta fakta skiljs från irrelevanta, för att rättssäkra beslut ska kunna fattas.² Dessutom är samboskapet – till skillnad från äktenskapet – en relation utan en tydlig formell början eller slut. Relationen är därmed i grunden ett informellt juridiskt förhållande, vilket gör det svårare för staten att hantera förhållandet i juridiska processer.³ För att rättssäkerheten ska upprätthållas krävs det dock att rättsreglerna och begreppen till viss grad är konkreta; de får inte vara för vaga, mångtydiga, eller öppna för fri åsiktsbildning.⁴ Hur förhåller sig den rättsliga tillämpningen av samboskapet till dessa principer? Denna uppsats handlar därför om spänningar som uppkommer mellan samboskapet och offentlighetsrätten.

¹ 1 § sambolag (SFS 2003:376).

² Eva-Maria Svensson, *Genus och rätt Svensson: en problematisering av föreställningen om rätten*, Diss. Göteborg: Handelshögskolan, Göteborg, 1997, s. 102.

³ Se Martha Fineman, "Law and changing patterns of behavior: Sanctions on non-marital cohabitation", *Wisconsin Law Review*, 1981, 275-332, s. 326.

⁴ Lotta Vahlne Westerhäll, "Legitimitetsfrågor inom den offentliga försäkringen", i *Legitimitetsfrågor inom socialrätten*, redigerad av Lotta Vahlne Westerhäll, Norstedts, Stockholm, 2007, s. 192.

1.2 Syfte och frågeställningar

Familjen är central i många rättsområden och familjeidealen formar möjligheter för olika personer att tillgodogöra sig välfärden.⁵ Familjen är på så sätt inte en enhet som är neutral i förhållande till lagstiftning och olika typer av relationer ge olika juridiska följder för individen. Samboskapet är en sådan juridisk relation som påverkar beslut och rättighetsprövningar. Hur samboskapet konstrueras juridiskt blir på så sätt avgörande för vilka personer som inkluderas i begreppet och därmed vilka juridiska följder som kan inträda. Uppsatsen syftar därför till att undersöka begreppets gränser och underliggande normativa antaganden.

Det ovannämnda syftet får ökad relevans av att vi lever i en tid av relationell osäkerhet där parförhållandet karaktäriseras av instabilitet och dess historiska funktion av ekonomisk reglering kan ses ha rubbats.⁶ Att juridiska beslut baseras på och beror av denna mellanmänskliga relation som utgör en central del av sambobegreppet blir därmed en juridisk utmaning. Uppsatsen syftar därmed även till att undersöka denna juridiska utmaning i ljuset av de rättsliga principerna rättssäkerhet och måluppfyllelse.

För att uppfylla uppsatsens syften används följande frågeställningar:

- På vilka sätt är samboskapet närvarande och relevant i offentlighetsrätten?
- Hur konstrueras och fastställs sambobegreppet rättsligt?
- Vilka förutsättningar ger sambobegreppet för att rättssäkra och ändamålsenliga offentlighetsrättsliga beslut kan fattas?

1.3 Teori och metod

I den här studien tolkas begreppet offentlighetsrätt som ett bredare register för att ringa in samspelet mellan individen och det offentliga, i form av stat och kommun. För att undersöka samboskapets påverkan på offentlighetsrättsliga har jag valt att undersöka *bostadsbidraget*, *utmätning* och *parboendegarantin*, eftersom de utgör tre exempel på insatser från det offentliga som tydligt påverkar den enskildes situation.⁷ Urvalet av

⁵ Lena Wennberg skriver i sin avhandling om ensamstående mödrar i välfärdssystemen. Lönearbete är en förutsättning för att individen ska inkluderas i det svenska socialförsäkringssystemet och är systemet i stor utsträckning utformat utifrån idén om en kärnfamilj med två försörjare. Ensamstående mödrar blir på grund av denna konstruktion exkluderad från att ta del välfärden. Lena Wennberg, *Solo Security for Solo Mothers in Swedish an EU law: On the constructions of normality and the boundaries of social citizenship*, Iustus, Diss. Umeå: Umeå universitet, 2008, Uppsala, 2008, s. 21.

⁶ Eva Illouz, *Därför gör kärlek ont: En sociologisk förklaring*, Daidalos, Göteborg, 2016, s. 26.

⁷ Bostadsbidrag 95-98 kap. socialförsäkringsbalk, SFB, utmätning 4 kap. utsköningsbalk, UB, parboendegarantin 4 kap. 1 c § socialtjänstlag (SFS 2001:453), SoL. Se avsnitt 2 *Samboskapet och offentlighetsrätten* för en mer detaljerad genomgång av samboskapets i offentlighetsrättslig lagstiftning.

lagstiftning har gjorts för att påvisa olika effekter av lagstiftningen, medan annan lagstiftning har valts bort på grund av dess förutsättningar och egenskaper. Bostadsbidraget har exempelvis valts framför andra förmåner eftersom det inte föreligger ett krav på att samborna ska ha barn för att bidraget ska bli aktuellt, vilket är en avgörande faktor gällande exempelvis föräldrapenningen. Dock är gemensamma barn fortfarande en faktor i bedömningen av bostadsbidrag, men barn har kan inte ses ha samma närliggande betydelse för äldreomsorgsstödet.

Bostadsbidraget har en tydlig familjepolitisk inriktning och ses som en viktig välfärdsinsats. Bidraget varierar utifrån hushållets sammansättning och påverkas på så sätt av huruvida parterna är sambor eller inte. Då det föreligger ett strikt återbetalningskrav vid en felaktig utbetalning är det viktigt att bedömningen är rättssäker.⁸ Till skillnad från bostadsbidraget är inte *utmätning* ett beviljande av en rättighet, utan handlar om ett ingripande från staten där det beslutas om att egendom ska fråntas den enskilde för att betala en skuld. Här påverkar samboskapet vad och hur mycket som kan utmätas. Att en utmätning görs utifrån korrekta grunder är viktigt inte bara för den enskilde, utan även för borgenärerna.⁹ Bostadsbidrag och utmätning kan ses vara två motstående insatser, en där den enskilde har möjlighet att beviljas bistånd och en där staten istället kan ta ifrån den enskilde dennes egendom. Jag har valt just dessa insatser på grund av deras olika funktioner, vilket kan påvisa mångfalden inom samboskapets tillämpningsområde. Samboskapet i förhållandet till bostadsbidraget och utmätningen kommer primärt undersökas utifrån principen om rättssäkerhet.

Det är inte tydligt huruvida samboskapet ger ökade eller minskade rättigheter för den enskilde vid beslut om bostadsbidrag eller utmätning. Därför har jag även valt att inkludera *parboendegarantin* i denna studie. Parboendegarantin, som infördes 2012, innebär en ökad rätt för makar och sambor att bo tillsammans på särskilt boende trots att det bara är den ena parten som har behov av sådant.¹⁰ Rätten till särskilt boende är en form av ekonomiskt bistånd från socialtjänsten som verkar för att säkerställa den enskildes *skäliga levnadsnivå*.¹¹ Parboendegarantin kan ses som en specialisering av denna reglering där trygghet i form av samboende med en anhörig är lösningen.

⁸ Prop. 1995/96:186 *Nya regler för bostadsbidrag*, s. 47; 108 kap. 9 § SFB.

⁹ 4 kap. 19 § UB; 1 § 2 st. sambolagen.

¹⁰ 4 kap. 1 c § SoL; Prop. 2011/2012:147 *Rätten att få åldras tillsammans - en fråga om skälighet, värdighet och välbefinnande i äldreomsorgen*.

¹¹ 4 kap. 1 § SoL.

Parboendegarantin kommer därför att undersökas utifrån sambobegreppets inverkan för rättsregelns måluppfyllelse.

1.3.1 Metodologiska utgångspunkter

Studien består av två delar. I den första undersöks sambobegreppets konstruktion, rekvisitens relevans samt vilka värden som genomsyrar begreppet. I den andra undersöks hur sambobegreppet påverkar tillämpningen av bostadsbidrag, utmätning och parboendegarantin i relation till rättssäkerhet och måluppfyllelse. Uppsatsen genomsyras till stor del av diskursanalytisk teori och metod vilken främst kommer att användas vid undersökningen av samboskapets konstruktion. Den rättsdogmatiska metoden kommer dock att tillämpas för att ge samboskapet en rättslig kontext och utreda bostadsbidragets, utmätningens och parboendegarantins rättsliga ramar och följder.

Den rättsdogmatiska metoden brukar i stora drag beskrivas som att fastställa gällande rätt utifrån rättskällor. Metoden har dock fått kritik av exempelvis Ulrika Andersson, professor i straffrätt, som menar att metoden kan ses ”innehålla allt eller inget” och att juristen som forskare kan ”gå tillväga på vilket sätt [den] vill, underförstått så länge [man] kan anses fastställa gällande rätt i en viss fråga”.¹² Trots metodens begränsningar och otydligheter kommer jag att använda den för att fastställa gällande rätt där det behövs för studien, eftersom det inte finns någon annan vedertagen metod för att fastställa just detta. Kapitlet om samboskapets konsekvenser i offentligrätten kommer därför till stor del vara influerat av den rättsdogmatiska metoden då jag kommer att undersöka relationens relevans för rättstillämpningen.

Den rättsdogmatiska metoden blir dock inte tillräcklig för att uppfylla hela syftet då den inte lämpar sig för att undersöka samboskapets konstruktion, särskilt då samboskapet och familjerelationer tydligt påverkas av samhälleliga normer och ideologi. Mer lämpligt är därför att tillämpa ett diskursanalytiskt angreppssätt. Diskursanalys och rättsvetenskaplig tolkning skiljer sig åt i och med att diskursanalysen undersöker hur fakta och begrepp konstrueras diskursivt medan rättsvetenskapen, och kanske främst den rättsdogmatiska metoden, utgår från att fakta och begrepp är oberoende av texten och sitt sammanhang.¹³ Utifrån ett diskursanalytiskt perspektiv är inte kategorier såsom *kvinnor*, *borgenär* och inte heller *sambo*, naturliga och på förhand givna, utan dessa konstrueras istället i diskurser. Jag menar att samboskapet i högsta grad är konstruerat och är inte en

¹² Ulrika Andersson, *Hans (ord) eller hennes: en könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, Bokbox, Diss. Lund: Univ., Lund, 2004, s. 39.

¹³ *Ibid.*, s. 40.

objektiv eller självklar rättslig kategori. Synen att det inte finns någon självklar kunskap eller objektiv sanning utgår från ett socialkonstruktivistiskt perspektiv vilket istället utgår ifrån att hur vi uppfattar verkligheten är historiskt och kulturellt specifikt och över tid föränderligt.¹⁴ Den diskursanalytiska metoden och angreppssättet blir därmed mer ändamålsenligt för uppfyllandet av uppsatsens syfte.

Andersson beskriver i sin avhandling om sexuella övergrepp, att de diskussioner som sker i förarbeten och rättsfall kan ses som vad filosofen och historikern Michel Foucault definierar som *institutionella praktiker* i vilka det återfinns olika typer av *diskurser*. På så sätt kan språket i rättsliga dokument ha ”en avgörande betydelse för hur sociala subjekt och deras subjektivitet samt identitet konstitueras”.¹⁵ Språket förmedlar på så sätt verkligheten och är inte passivt för hur vi förstår och betraktar världen. Diskurser ramar in ”vad som kan erfaras eller den *innebörd* som erfarenheten kan utgöra” vilket också påverkar våra handlingar och vad som är ”möjligt att tänka, säga och göra”.¹⁶ Genom en kritisk läsning går det att dekonstruera den konstruerade diskursen och visa att saken som ses som tydlig och klar i själva verket kan vara motsägelsefull.¹⁷ Foucault kallade den minsta enheten i diskursen för *statement* och det är genom att studera när och hur ofta sådana betydelsebärande enheter dyker upp i en text samt vilka andra statements som de anknyter till eller distanserar sig från, som man kan identifiera en diskurs.¹⁸ Andersson beskriver i sin avhandling att hon går ”bakom ytan av texterna”, det vill säga att hon analyserar de rättsliga dokumenten i sig och inte deras rättsliga svar och utslag för gällande rätt. Hon närläser dokumenten för att i ett första led identifiera återkommande mönster och analysera ordval, sammanhang samt textens uppbyggnad. Hon går sedan vidare för att ”omvärdera rådande uppfattningar och på så sätt destabilisera det som tagits för givet”.¹⁹ Denna studie är till stor del inspirerad av Anderssons angreppssätt.

För att undersöka våldtäktsparagrafen använder Andersson begreppet *gränsdragande rekvisit*. Hon konstaterar att den då gällande våldtäktsbestämmelsen konstruerades genom att definiera en ömsesidig sexuell relation, för att sedan genom

¹⁴ Johanna Niemi, Päivi Honkatukia & Minna Ruuskanen, ”Juridikens texter som diskurser”, i Martinsson, Claes, Moberg, Andreas & Svensson, Eva-Maria (red.), *57°53'10.25"N/11°34'40.5"O: Marstrandsseminariet 10 år 1998–2007*, Juridiska institutionen vid Handelshögskolan, Göteborgs Universitet, Göteborg, 2008, s. 127.

¹⁵ Andersson, *Hans (ord) eller hennes*, s. 31.

¹⁶ *Ibid.*, s. 32.

¹⁷ Håkan Andersson, ”Postmoderna och diskursteoretiska verktyg inom rätten”, i *Juridisk metodlära*, redigerad av Maria Nääv och Mauro Zamboni, 2 upplaga, Studentlitteratur, Lund, 2018, s. 363.

¹⁸ Lena Svenaeus, ”Kritisk diskursanalys”, i *Om rättssociologisk tillämpning*, Schoultz, Isabel & Nafstad, Ida (red.), Studentlitteratur, Lund, 2020, s. 72.

¹⁹ Andersson, *Hans (ord) eller hennes*, s. 42.

rekvisitet *tvång* skapa den rättsliga gränsen för handlingen våldtäkt. Den rättsliga gränsen låg alltså inte i sexualhandlingen, utan i närvaron av tvång.²⁰ Likaså finns det gränsdragande rekvisit i sambobegreppet. För att definieras som sambo ska två personer stadigvarande bo tillsammans i ett parförhållande och ha gemensamt hushåll. Dessa rekvisit kan, förutom att forma sambobegreppet, ses som gränsdragande mot andra former av relationer och hushåll.²¹ På så sätt är det viktigt att inte bara se samboskapet som en odefinierad relation, utan som ett faktiskt juridiskt begrepp uppbyggt av rättsliga rekvisit som ska kunna uppfyllas och göra lagstiftning tillämplig. Därmed måste också rekvisiten specificeras för att avgöra huruvida den rättsliga relationen är uppfyllt eller inte. Det är även i konstruktionen av samboskapets specifika rekvisit som gränsdragningen sker och en undersökning av dessa innebär att normativa självklarheter och antaganden kan avtäckas. En undersökning av rekvisiten blir nödvändig för att förstå samboskapets rättsliga konstruktion och därmed hur samboskapet inverkar på offentligrättslig lagstiftning.

1.3.2 Teoretiskt ramverk

Samboskapet som juridiskt begrepp grundas på en relation mellan två personer – en relation som både är i förändring och influerad av den samhälleliga kontext som den befinner sig i. Därmed är det inte möjligt att undersöka begreppet utan en teoretisk bakgrund som behandlar dessa relationer. I studien av sambobegreppet och dess påverkan på offentligrättslig lagstiftning kommer jag därför att använda mig av två teoretiska utgångspunkter: sociologen Eva Illouzs forskning om det moderna parförhållandet och rättsfilosofen Martha Albertson Finemans begrepp *the sexual family*. Jag utvecklar dessa teorier nedan.

Eva Illouz har i sin forskning undersökt kärleksrelationer historiskt och idag. Illouz menar att det romantiska kärleksförhållandet under 1800-talet kantades av tydliga sociala normer där ”den detaljerade kodifieringen av kärleksritualerna hade ett huvudsyfte: att undanröja eller reducera oklarheter genom att knyta känslornas värld till ett kodifierat teckensystem”.²² Genom att utföra bestämda uppvaktningsritualer väcktes känslor både hos utföraren och mottagaren genom vilket sätt parterna sedan knöts till varandra i en relation och familjeenhet. Relationerna under 1800-talet grundade sig på den ”objektiva status och ställning som var allmänt känd och accepterad i den gemensamma sociala

²⁰ Andersson, *Hans (ord) eller hennes*, s. 18.

²¹ 1 § sambolagen.

²² Illouz, *Därför gör kärlek ont*, s. 53.

miljön”, vilket gjorde att relationens lämplighet inte heller bedömdes vara en personlig handling, utan en offentlig.²³ Eftersom det var mer eller mindre klart huruvida två parter var förenliga med varandra och ritualerna var kodifierade blev det också tydligt för omgivningen när parterna inträtt i ett förhållande.

Illouz menar att dagens moderna förhållande däremot baseras på ett ”system av känslomässig autenticitet” vilket kräver att parterna ”vet vad de känner, att de följer sina känslor [...], att de erkänner sina känslor för sig själva (och helst också för andra) och att de fattar sina beslut på grundval av dessa känslor”.²⁴ Kravet på *känslomässig autenticitet* gör att den moderna västerländska människan ifrågasätter huruvida kärleken till partnern är äkta och om relationen är vad hon innerst inne vill, frågeställningar som var tämligen irrelevanta för 1800-tals människan. Dagens förälskelseprocess blir därmed, till skillnad från 1800-talets offentliga och kodifierade process, högst individuell och subjektiv. Det finns inte heller några tydliga kriterier som kan förklara vilka känslor personen faktiskt känner och var parterna – och förhållandet – befinner sig i den invecklade processen av emotionell och kognitiv utvärdering.²⁵

Illouz konstaterar därutöver att sexualiteten har varit central för framväxten av den moderna människan. Sexuella erfarenheter blev en viktig del i konstruktionen av ett lyckat och friskt jag, vilket genom andra vågens feministiska kvinnorörelse blev en bekräftelse på autonomi och jämlikhet. Medan samhällsstatus under 1800-talet var avgörandet för ett förhållande, är idag sexuell attraktion ett nödvändigt kriterium för att ett romantiskt förhållande ska uppstå. Illouz menar inte att sexuell attraktion är ett nytt och modernt koncept men pekar på att det idag, till skillnad från tidigare, är ”ett medvetet, uttalat, legitimt och respekterat kriterium för valet av partner”.²⁶ Illouzs beskrivning av det moderna parförhållandet visar på en komplex och svårdefinierad relation vilket ger bakgrund och verktyg till att förstå samboskapet.

Samtidigt som parförhållandet är i förändring står andra familjekonstruerande värden stadigt. Rättsfilosofen Martha A. Fineman använder sig av begreppet *the sexual family* för att undersöka och beskriva kärnfamiljen eller andra traditionella familjeformer som utgår från det heterosexuella förhållandet. Genom att beskriva familjen som ”sexuell” pekar hon på att konstruktionen av familjen i samhället, och i den juridiska

²³ Illouz, *Därför gör kärlek ont*, s. 51 och 56.

²⁴ *Ibid.*, s. 51.

²⁵ *Ibid.*, s. 51, 54 och 77.

²⁶ *Ibid.*, s. 71ff. Citat s. 73.

sfären, kretsar kring den sexuella relationen mellan man och kvinna. Grunden till detta synsätt kan ses vara kärnfamiljens reproduktiva syften, men eftersom kärnfamiljen både socialt och kulturellt ses som den naturliga familjeformen och därmed ges både skydd och stöd av staten, blir *the sexual family* också ideologisk.²⁷

Familjen har tidigare fått sin legitimitet genom äktenskapet men idag legitimeras också juridiskt informella familjer. Denna uppluckring av det heterosexuella äktenskapets hegemoni kan också ses i att homosexuella relationer inkluderas i familjebegreppet. Fineman menar dock att dessa förändringar inte är så revolutionerande som de kan tyckas utan att de främst förstärker det sexuella villkoret för familjeenheten. Även de nya legitima familjeformerna genomsyras av kravet om en sexuell koppling mellan de vuxna parterna. Om familjen består av andra i rakt upp eller nedåtstigande led, vertikala relationer – såsom barn eller äldre släktingar – är det fortfarande den horisontella sexuella relationen mellan man och kvinna som är central för bildandet av familjen. Barn växer upp och skapar sina egna familjer, äldre lämnar familjen genom att de dör eller flyttar till ett äldreboende. Dessa förändringar sker utan att familjen anses splittrad, vilket kan jämföras med hur vi ser på en familj där föräldrarna separerar. Fineman menar därför att de andra typerna av familjebildning fortfarande bedöms utifrån den traditionella heterosexuella familjens måttstock vilken fortsätter att dominera vår bild av vad en familj är.²⁸

The sexual family har enligt Fineman institutionaliserats som den korrekta formen för intimitet vilket också exkluderar andra familjeformer från att vara relevanta för lagstiftning. Då lagstiftning många gånger är konstruerad runt familjen kan lagar verka tvingande och ge bestraffande konsekvenser mot personer som inte följer de normativa familjebildningarna.²⁹ *The sexual family* har sin grund i en religiös kontext, men fortlever trots allt i det mer sekulära samhället där den ses som nödvändig och ofrånkomlig för ekonomisk effektivitet samt individens personliga utveckling. Det är också i denna familjekonstellation som det mänskliga beroendet ska vårdas, vilket skapar en gräns mellan det offentliga och privata ansvaret. På så sätt separeras statens ansvar från de behov som familjen som helhet eller enskilda familjemedlemmar kan ha.³⁰

²⁷ Martha Albertson Fineman, *The Neutered Mother, the Sexual Family and Other Twentieth Century Tragedies*, Routledge, New York, 1995, s. 143ff.

²⁸ Fineman, *The Neutered Mother, the Sexual Family and Other Twentieth Century Tragedies*, s. 143ff.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid., s. 150f och 161.

Utifrån de ovan beskrivna teorierna belyses att varken parförhållandet eller familjebildningen är neutrala praktiker utan de är historiskt specifika och föränderliga. Sammantaget ger dessa teorier en bakgrund och kontext till hur konstruktionen och bedömningen av samboförhållandet görs juridiskt.

1.3.3 Rättssäkerhet och måluppfyllelse

Denna uppsats berör förutsättningarna för en rättssäker tillämpning av det familjerättsliga begreppet sambo inom offentlighetsrätten. Familjerätten är civilrättslig och reglerar förhållandet mellan individer emellan medan offentlighetsrätten styr relationen mellan individen och det allmänna. Därmed är *rättsstaten* central för att den enskilde individen inte ska "bli utsatt för okontrollerad maktutövning och i stället tillförsäkras ordning och frihet" av statsmakten.³¹ På grund av den valda lagstiftningen kretsar dock inte denna uppsats endast kring rättsstaten utan även *välståndet* är i högsta grad relevant. I välståndet betonas uppfyllelse av de mål som ska tillförsäkra medborgarna exempelvis trygghet och jämlikhet. Välståndet är på så sätt uppbyggd utifrån en mer komplex och mångtydig ideologi än rättsstaten, där rätten möter etiken och politiken.³²

Grundläggande för många rättsområden är begreppet *rättssäkerhet* och Lena Marcusson, professor i förvaltningsrätt, beskriver det till och med som ett honnörord. Begreppet är dock inte helt enkelt att definiera och det finns många olika definitioner. Trots dess varierande betydelse är rättssäkerhet enligt den norska juridikprofessorn Asbjørn Kjønstad en "fråga om viktiga och övergripande värden i samhället".³³ En basal definition av rättssäkerhet är "rättsligt grundad förutsebarhet" som kan utvecklas till "klara och tydliga regler" vilka är "publicerade och tillgängliga" samt tillämpas "lojalt och korrekt" av myndigheter.³⁴ Enligt Vahlne Westerhäll är förutsebarheten rättsstatens viktigaste ideologi och menar att den endast kan uppnås om rättsreglerna inte är alltför vaga, mångtydiga, generella, autonoma eller öppna för fri åsiktsbildning. Genom förutsebara rättsregler och begrepp kan rättstillämpningens godtycke minskas.³⁵ Rätten måste även anses vara *legitim* – det vill säga att rättsreglerna och därmed maktutövningen

³¹ Lotta Vahlne Westerhäll, "Statlig och kommunal styrning av social trygghet – försörjningsbehov som en rättssäkerhetsfråga", i *Rättssäkerhetsfrågor inom socialrätten*, redigerad av Lotta Vahlne Westerhäll, Norstedts juridik, 2002, s. 36.

³² Ibid, s. 36f; Svensson, *Genus och rätt*, s. 257 not 45.

³³ Lena Marcusson, "Förvaltningsrättens rättssäkerhetstänkande", *Förvaltningsrättslig tidskrift*, nr 3, 2010, s. 245.

³⁴ Ibid., s. 241.

³⁵ Vahlne Westerhäll, "Statlig och kommunal styrning av social trygghet", s. 37f; Lotta Vahlne Westerhäll, "Rättsstatliga aspekter på sjukförsäkringsprocessen med betoning på begreppen sjukdom och arbetsoförmåga", *Förvaltningsrättslig tidskrift*, nr 2, 2012, s. 202.

anses berättigad. Brister i legitimiteten kan på så sätt utgöra problem för rättssäkerheten och rättsstaten.³⁶

Ibland görs det en skillnad mellan den *formella* och den *materiella* rättssäkerheten. Övergripande kan det sägas att den formella rättssäkerheten överensstämmer med kravet om exempelvis *förutsebarhet*, medan den materiella rättssäkerheten handlar om att lagen ska tillämpas så att materiell rättvisa uppfylls ur rättsliga samt sociala och etiska perspektiv. Värden såsom rättvisa, ändamålsenlighet och likvärdighet betonas framför förutsebarhet och formenlig likhet. Den formella rättssäkerheten kan på så sätt ses som tydligare kopplad till rättsstaten, och den materiella till välfärdsstaten. Trots de två olika kategorierna så är den materiella rättssäkerheten beroende av att det först föreligger en formell rättssäkerhet.³⁷

Vid undersökningen av bostadsbidraget och utmätning så studeras samboskapet som faktor vid offentlighetsrättsliga beslut. Jag kommer därmed primärt att tillämpa ett rättssäkerhetsbegrepp som grundas i den formella rättssäkerheten, även om den materiella rättssäkerheten indirekt påverkas. Principer som *förutsebarhet* och *legitimitet* blir därmed centrala för undersökningen särskilt i relation till bostadsbidraget och utmätning. Även om myndigheternas lojalitet vid den faktiska tillämpningen av sambobegreppet kan tyckas relevant, är det inte något som kommer eller är möjligt att undersökas med de metoder och material som har valts för studien. Fokus ligger istället på myndigheternas förutsättningar i handläggningen av samboskapet.

Samtidigt som den formella rättssäkerheten är central för rättsstaten så karaktäriseras välfärdsstaten som sagt av andra typer av värden. Denna uppsats berör välfärdsinsatser och det blir därför relevant att även undersöka den materiella rättssäkerheten som snarare kretsar kring måluppfyllelse av medborgarnas sociala behov.³⁸ Därför har jag valt att undersöka samboskapets inverkan på parboendegarantin utifrån principen om *måluppfyllelse*, eller *ändamålsenlighet*.

1.4 Tidigare forskning och avgränsningar

Samboskapet har inte undersökts rättsvetenskapligt i någon större utsträckning, vilket kan tyckas anmärkningsvärt med tanke på dess utbredning och relevans i dagens samhälle.

³⁶ Vahlne Westerhäll, ”Statlig och kommunal styrning av social trygghet”, s. 36.

³⁷ Marcusson, ”Förvaltningsrättens rättssäkerhetstänkande”, s. 246; Susanna Johansson, ”Juridifiering som institutionell förändring – Om mötet mellan straffrätt och socialrätt vid interorganisatorisk samverkan”, *Retfærd: Nordisk juridisk tidskrift*, Nr 4, 2011, s. 48. Se även Lotta Vahlne Westerhäll *Den starka statens fall? En rättsvetenskaplig studie av svensk social trygghet 1950–2000*, Norstedts juridik, Stockholm, 2002.

³⁸ Vahlne Westerhäll, ”Statlig och kommunal styrning av social trygghet”, s. 37f.

Den främsta fördjupningen av relationen är Kajsa Wallengs avhandling *Att leva som sambo: En civilrättslig studie av det rättsliga skyddet för sambor och om det är i takt med sin tid*, i vilken hon undersöker om det finns ett fungerande rättsligt skydd vid separation eller dödsfall för den heterogena grupp som sambor utgör.³⁹

Skillnaden mellan makar och sambor är för Walleng en central fråga som ställs i ljuset av samboskapets ökade popularitet. Avhandlingen kretsar bland annat kring tänkbarheten i att likställa samboskapet med äktenskapet och även om det kan finnas anledningar till att likställa dessa två institut med varandra så finns det även anledningar till att inte göra det. Om samboskapet skulle ge samma rättigheter och skyldigheter som äktenskapet skulle samboskapets särställning försvinna.⁴⁰ Även om samboskapet jämförs med äktenskapet i denna studie, ses inte den äktenskapliga lagstiftningen som en normativ hållpunkt.

Wallengs civilrättsliga fokus råder även i den juridiska information som riktas till allmänheten om samboskapet, medan de offentligrättsliga konsekvenserna av samboskapet förbises.⁴¹ Detta är intressant då de offentligrättsliga reglerna inte är förhandlingsbara på samma sätt som sambolagens regler där bodelningen är fakultativ.⁴² Genom denna studie vill jag därmed rikta uppmärksamhet mot samboskapets offentligrättsliga rättigheter och skyldigheter.

Det finns däremot en hel del forskning om familjens roll i offentligrätten. Lena Wennberg konstaterar i sin avhandling om ensamstående mödrar i socialförsäkringsrätten att kvinnors livserfarenheter osynliggörs. Wennberg skriver att det svenska socialförsäkringssystemet är grundat på patriarkala idéer som uppålar ensamstående mödrar och deras barn som problem, samt att de på grund av att de inte följer lagstiftningens ramar exkluderas från att ta del av insatser. Exkluderingen grundas därmed delvis på att systemet tidigare var – och till viss grad fortfarande är – baserat på en idealbild av familjen vilken inte inkluderar ensamstående mödrars behov.⁴³ Wennberg

³⁹ Kajsa Walleng, *Att leva som sambo: En civilrättslig studie av det rättsliga skyddet för sambor och om det är i takt med sin tid*, Iustus Förlag, Uppsala, 2015, s. 22.

⁴⁰ Fineman, "Law and changing patterns of behavior: Sanctions on non-marital cohabitation", s. 317.

⁴¹ Trots att det förekom social- och skatterättsliga regler som påverkade dessa förhållande även innan den första lagstiftningen för samboende stiftades 1973, har det inte skrivits särskilt mycket om frågan. Se Anders Agell och Margareta Brattström, *Äktenskap, samboende, partnerskap*, 6 uppl., Iustus förlag, Uppsala, 2018, s. 260 och 264, för en kortare bakgrund. Att andra än familjerättsliga regler blir tillämpliga för sambor tas exempelvis inte upp i frågor och svar från familjerättsliga byråer, se Familjens Jurist, *Sambo*, <https://www.familjensjurist.se/din-situation/sambo/>, hämtad 8 oktober 2020; Lavendla, *Sambolagen*, <https://lavendla.se/juridik/familjeratt/samboavtal/sambolagen/>, hämtad 8 oktober 2020.

⁴² 8 och 9 §§ sambolagen. 22 § om övertagande av bostad i vissa fall är dock tvingande.

⁴³ Wennberg, *Social Security for Solo Mothers in Swedish and EU law*, s. 353ff.

visar med andra ord att synen på familjen i högsta grad är relevant för hur välfärden fungerar och vilka som får del av den. Monica Burman har diskuterat en annan aspekt av familjens relation till rätten, i frågan om familjen och borgenärsskydd. Hon lyfter bland annat att förändringen i synen på familjen – från en ekonomisk enhet med mannen som överhuvud och rättssubjekt, till en enhet av två självständiga individer – har skapat problem för lagstiftaren. Denna förändring, i kombination med att familjens intressegemenskap beskrivs som ett hot mot borgenärerna, har enligt Burman lett till krav om ett ökat borgenärsskydd. Hur familjen konstrueras både faktiskt och diskursivt påverkar alltså inte bara familjens förutsättningar, utan även rättsområden som annars ses som åtskilda från familjen, såsom obeståndsrätten.⁴⁴ Wennberg och Burmans forskning visar alltså att familjen och föreställningar om den påverkar och påverkas av rätten på sätt som kanske inte är uppenbara. Att på detta sätt blottlägga problem i juridikens antagna självklarheter är även en ambition i den här uppsatsen.

1.5 Material

Förarbeten till sambolagen utgör en huvudsaklig del av materialet i den här undersökningen eftersom det primärt är i dessa dokument som gränserna för begreppet konstrueras. Lagstiftningsarbetet för sambolagen kan sägas ha skett i tre omgångar 1973, 1987 och 2003. Förarbetena länkar i varandra till stor del även om det finns en del avgörande skillnader mellan dem, särskilt gällande synen på homosexuella relationer. De kan därför ses som en helhet även om det är viktigt att poängtera de historiska specifika skillnaderna. Rättsfall kommer att inkluderas i den mån de kan bidra med kunskap för studien. De handlar dock oftast om andra rättsfrågor än samboskapets fastställande, vilket gör att de har en sekundär roll i materialet.

Förutom sambolagens förarbeten använder jag förarbeten till socialförsäkringsbalken för bostadsbidrag, utsökningsbalken för utmätning och socialtjänstlagen för parboendegaranti för att undersöka samboskapets inverkan på offentlighetsrätten. De handläggande myndigheternas vägledningsmaterial och handböcker kommer även att inkluderas i studien då dessa ger mer detaljerad information om hur handläggningen av samboskapet sker. Tillämpningen av sambobegreppet synliggörs även genom rättsfallen, vilka används för att påvisa hur den rättsliga utvecklingen har skett.

⁴⁴ Monica Burman, ”Den farliga familjen och borgenärerna”, i *Familjeföreställningar*, redigerad av Monica Burman & Åsa Gunnarsson, Iustus, Uppsala, 2001, s. 99ff.

1.6 Disposition

Syftet i denna studie är tudelat och studien befinner sig i ett gränsland mellan familjerätt och offentlig rätt. Uppsatsen är därför uppdelad i två huvuddelar: kapitel 3 i vilket sambobegreppets konstruktion utreds utifrån dess familjerättsliga bakgrund och kapitel 4 i vilket samboskapets roll i tillämpningen av bostadsbidrag, utmätning och parboendegarantin diskuteras. Kapitel 3 är indelat i underkapitel efter sambobegreppets rekvisit för att det ska vara möjligt att djupdyka i varje del av sambobegreppet. Centralt i diskussionen är vad samboskapet innebär rättsligt och på vilka relationer som det blir juridiskt tillämbart. Jag gör även en kortare utblick till hur samboskapet, eller vad som kan motsvara samboskapet, konstrueras i norsk lagstiftning. Kapitel 4 undersöker de rättsliga problem som kan uppstå vid tillämpningen av samboskapet i de tre olika lagstiftningarna: bostadsbidraget, utmätning och parboendegarantin. Här ligger fokus på spänningen mellan sambobegreppet, rättssäkerhet och måluppfyllelse. Båda dessa analyskapitel föregås av kapitel 2, som utgör en översikt och bakgrund till offentlig rätten och dess principer, samt samboskapets införande i svensk lagstiftning och roll i offentlig rätten. Kapitel 5 avslutar uppsatsen med en sammanfattning av uppsatsens slutsatser.

2 Samboskapet och den offentliga rätten

I detta kapitel kommer jag att beskriva samboskapets historiska bakgrund och utformning. Jag kommer även att ge en överblick på var och hur samboskapet har införts i offentligrätten.

2.1 Samboskapets rättsliga utveckling och utbredning

Mellan 30 och 40 procent av alla samlevande par lever idag som sambor. Det är emellertid inget nytt att par lever tillsammans som ogifta. Fram till 1915 kunde par exempelvis leva i så kallade ”ofullkomnade äktenskap” vilket kunde uppstå om parterna hade haft sexuell umgänge och exempelvis varit trolovade. Levnadsformen hade då varit vida utbredd i samhället och vigselkravet har med andra ord inte varit historiskt avgörande för äktenskapet som det är idag.⁴⁵ Samboskapet som definierat i sambolagen är dock en historiskt och kulturell specifik juridisk relation som har sitt ursprung i lagen (1973:651) om ogifta samboendes gemensamma bostad. Personkretsen i denna första sambolag definierades som äktenskapsliknande samlevnad mellan ogift man och ogift kvinna.⁴⁶ År 1987 reviderades lagen och det är också nu som begreppet ”sambo” introduceras rättsligt för att ge en träffande och enkel beskrivning av vilka lagen syftade till att omfatta. Begreppet föreslogs av Svenska språknämnden eftersom det redan förekom i vardagligt tal. Dock föreslogs uttalet överensstämma med ”åbo” eller ”nabo” och inte som ”hambo”. Rekommendationen har dock inte fått något särskilt stort gehör.⁴⁷

År 1987 stiftades inte bara en utan två lagar: lag (1987:232) om sambors gemensamma hem och lag (1987:813) om homosexuella sambor. 1973 års lag hade endast inkluderat heterosexuella samboende par vilket nu ändrades genom den separata lagen för homosexuella par. Lagen om sambors gemensamma hem definierade sambor som en ogift kvinna och en ogift man som bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden.⁴⁸ Lagen om homosexuella sambor definierade homosexuella sambor som två personer som bor tillsammans i ett homosexuellt förhållande. Lagen bestod av en uppräknings- och hänvisningslagstiftning som homosexuella sambor skulle omfattas av.⁴⁹ Lagstiftningstekniken fick senare kritik för att homosexuella sambor

⁴⁵ Se Walleng, *Att leva som sambo* kapitel 2, för en fördjupad historisk bakgrund till ogift samlevnad sedan 1700-talet fram till idag. Walleng går även i avsnitt 3.5 igenom hur många som kan antas leva som sambo i Sverige.

⁴⁶ 1 § lag om ogifta samboendes gemensamma bostad.

⁴⁷ SOU 1981:85, s. 142; Agell & Brattström, *Äktenskap, samboende, partnerskap*, s. 278.

⁴⁸ 1 § lag om sambors gemensamma hem.

⁴⁹ 1 § lag om homosexuella sambor.

glömdes bort vid nya lagstiftningsförfaranden vilket bland annat berodde på okunskap hos myndigheter om lagen. Okunskapen kunde främst härledas till dess sekundära position i sambolagstiftningen. Lagen kritiserades även för att betona skillnaderna, istället för likheterna, mellan homosexuella och heterosexuella par.⁵⁰ År 2003 infördes lagen som vi känner den idag, sambolagen, där sambor definieras som två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har gemensamt hushåll.⁵¹ Lagen gäller oavsett sexuell läggning.

Sambolagen verkar som en ekonomisk skyddslagstiftning för att skydda den ekonomiskt svagare parten vid en eventuell separation. Skyddet aktualiseras i form av bodelningsregler, men till skillnad från bodelningen för äkta makar gäller sambolagens bodelning endast bostad och bohag. Sambor ärver inte heller varandra. Dessa val motiveras bland annat utifrån att sambolagen är att se som en minimilagstiftning. Om parterna vill ha ett genomgripande rättsligt skydd är de hänvisade till giftermål eller andra civilrättsliga lösningar såsom testamente.⁵² Alltså likställs inte sambor och makar i dessa familjerättsliga regleringar utan det görs en avgörande skillnad mellan vilka rättsliga verktyg som är till för de olika relationerna.

Samboskapet likställs dock med äktenskapet inom andra rättsliga områden. Redan 1913 kunde ogifta sammanboende, om särskilda skäl förelåg, likställas med makar vid beräkningen av årsinkomsten för den allmänna pensionsförsäkringen. År 1946 skedde en liknande möjlighet, om än begränsad, vid beräkningen av folkpensionen. Sambolagen tillämpas idag inom många rättsområden som exempelvis socialförsäkringen⁵³, skatterätten⁵⁴, socialrätten⁵⁵, utsökningsrätten⁵⁶ och migrationsrätten⁵⁷. Men sambor likställs även med makar vid bevitnande av testamente⁵⁸ och vid uthyrning och övertagande av bostad⁵⁹. Till skillnad från bodelningen som sker vid upplösningen av samboskapet, gäller denna lagstiftning kontinuerligt under samboskapet. Samboskapet

⁵⁰ SOU 1999:104, s. 254ff. Denna skillnad bör dock inte ses som någon form av förhastat misstag. Det refereras nämligen återkommande gånger i SOU 1984:63 *Homosexuella och samhället, betänkande* till påståenden såsom att man vill undvika de ”rättsliga konsekvenser som, med hänsyn till den grundläggande skillnaden mellan hetero- och homosexuell samlevnad, kan framstå som orimliga”, s. 101.

⁵¹ Prop. 2002/03:80 *Ny sambolag*.

⁵² 3 § sambolagen; jmf 10 kap äktenskapsbalk, ÄktB; Prop. 1986/87:1 *Om äktenskapsbalk m.m.*, s. 98f; SOU 1999:104, s. 174f.

⁵³ Se exempelvis i reglerna för pensionssystemet i 65-67 kap. SFB och bostadsbidrag i avdelning G SFB.

⁵⁴ Se 2 kap. 20 § inkomstskattelag (1999:1229).

⁵⁵ Se 4 kap. 1 och 3 §§ socialtjänstlag (2001:453), SoL. Se även RÅ 1985 2:1 och RÅ 1995 ref. 48.

⁵⁶ 4 kap. 19 § och 7 kap. 5 § utmätningbalken, UB.

⁵⁷ 5 kap. 3§ utlänningslag (SFS 2005:716).

⁵⁸ 10 kap. 4 § ÄktB.

⁵⁹ Exempelvis 12 kap. 33 § jordabalken.

har i de flesta fall inkorporerats på dessa icke-familjerättsliga områden genom att relationen har likställts med äktenskapet. Detta trots att det familjerättsligt görs en tydlig gränsdragning mellan de två levnadsformerna. Den så kallade ”faktiska sociala situationen” mellan parterna oavsett civilstånd har sedan länge varit en utgångspunkt i beslutsfattandet inom det social- och skatterättsliga området, självständigt eller i kombination med civilståndet.⁶⁰

Att sambor jämställs med makar kan både innebära förmåner och nackdelar. Det påpekas återkommande i förarbetena att det är av högsta vikt att skatteregler och sociala förmåner inte påverkar enskildas val av samlevnadsform. Val av samlevnadsform ska inte heller hindra eller gynna att personer gifter eller skiljer sig för att utnyttja de samhällliga systemen.⁶¹ I SOU 1972:41 lyftes frågan i en diskussion om *familjebildningsneutralitet*. Neutraliteten ansågs där kunna delas upp i två olika synsätt, dels att parterna själva ska kunna bestämma och avgöra vilka normer ska gälla för deras samlevnad, dels det motsatta, det vill säga en likabehandling av ”samma faktiska sociala situation” oavsett civilrättslig status. Det senare innebär att det som nämns ovan, att det inte ska föreligga några rättsliga fördelar eller nackdelar beroende på vilken rättslig lösning paret har valt.⁶² Det konstateras dock redan i utredningen att dessa båda synsätt inte kan tillgodoses samtidigt och att rättsutvecklingen snarast har följt likabehandlingstanken. Anledningen till utvecklingen anses dock inte bero på en vilja från lagstiftarens sida att markera neutralitet till samlevnadsform utan för att ”särskilda sociala skäl eller rättviseskäl har ansetts föreligga för likabehandling av samma faktiska situation oavsett civilstånd.”⁶³ Med andra ord har ”den faktiska sociala situationen”, eller en princip om att lika fall ska behandlas lika, dominerat det offentlighetsrättsliga området framför individens frihet att själv välja.

Det bör dock konstateras att civilstånd inte helt har åsidosatts, utan i fall där den ena parten eller båda är gifta på annat håll har inte samlevnaden likställts med äktenskaplig. Likaså ansågs det inte 1972 rimligt att en fullständig neutralitet mellan relationerna skulle råda då äktenskapets särställning fortfarande skulle bibehållas. Utifrån denna ideologiska ståndpunkt konstaterades det i förarbetena att en likställning mellan sambor och makar inte kunde anses rimlig inom familjerätten, eftersom det skulle hota

⁶⁰ SOU 1972:41 *Familj och äktenskap I*, s. 91.

⁶¹ SOU 1972:41, s. 91ff; SOU 1978:55 *Att sambo och gifta sig*, s. 24; SOU 1999:104 *Nya samboregler*, s. 170.

⁶² SOU 1972:41, s. 91.

⁶³ *Ibid.*, s. 92.

äktenskapets position. En likabehandling ansågs dock vara acceptabel utanför ”äktenskapslagstiftningen” för att öka likabehandlingen inom dessa andra områden. Ett av dessa områden var offentlighetsrätten vilken inte ansågs hota äktenskapet som institution.⁶⁴ Det går dock att ifrågasätta om en generell ökad likabehandling på flera områden, även utanför ”äktenskapslagstiftningen”, inte underminerar äktenskapet men det verkar inte som att en sådan tanke yttrades.

2.2 Det kvalificerade sambobegreppet

Samboskapet har med andra ord inkorporerats i den offentlighetsrättsliga lagstiftningen. Detta har skett dels genom direkta hänvisningar⁶⁵ till sambolagstiftningen i lagstiftningen och förarbeten, dels genom skapandet av ett särskilt *kvalificerat sambobegrepp*. Så kallade kvalificerade sambobegrepp är närvarande på ett flertal olika platser i den socialrättsliga lagstiftningen, främst gällande lagstiftning som rör familjen och dess sociala situation.⁶⁶ Den vanligaste typen av kvalificerat sambobegrepp innebär att parterna tidigare ska ha varit gifta med varandra eller ha, eller ha haft barn tillsammans, samt varaktigt bo tillsammans. Om personerna uppfyller rekvisiten likställs de i lagstiftningen antingen med makar eller med föräldrar. Det kvalificerade sambobegreppet skiljer sig från sambolagens begrepp och uppställer mer objektiva och prövningsbara rekvisit. Tillämpningen av det kvalificerade begreppet blir på så sätt mer förutsebart men exkluderar många samboförhållanden. I SOU 1999:104 ansågs emellertid att det framstår som slumpartat när lagstiftaren har valt ett kvalificerat sambobegrepp eller inte, vilket leder till att rättsläget och rättsföljderna blir svåröverskådliga.⁶⁷

Det kvalificerade sambobegreppet ger också i praktiken olika konsekvenser för heterosexuella och homosexuella sambor bland annat på grund av barnrekvisitet. Även om homosexuella par har skaffat barn genom alla tider så kan det vara svårare än för heterosexuella par. En svårighet som också har varit etablerad i lagstiftning.⁶⁸ Denna typ

⁶⁴ SOU 1972:41, s. 92f och 96.

⁶⁵ Så här har sambobegreppet inkluderats gällande bostadsbidrag, utmätning och parboendegarantin.

⁶⁶ Kvalificerade sambobegrepp är exempelvis återkommande i SFB och aktualiseras för att bestämma personkategorier för personer som faller inom bland annat ”vissa särskilda personkategorier”, omvårdnadsbidrag, tilläggspension, garantipension, och premiepension till efterlevande.

⁶⁷ SOU 1999:104, s. 263.

⁶⁸ Adoption mellan samkönade sambor blev tillåtet först 2018. Den första internationella adoptionen för samkönade makar skedde först 2017 även om det har varit möjligt sedan 2003. Assisterad befruktning för lesbiska par blev tillåtet först 2005, 30 år senare än för heterosexuella par. Veronica Berg Hulthén, ”Adoption”, <https://www.rfsl.se/verksamhet/foralder/att-bli-och-vara-foralder/adoption/>, 19 december 2017, rfsl.se, hämtad 23 oktober 2020. Veronica Berg Hulthén, ”Assisterad befruktning på klinik”, <https://www.rfsl.se/verksamhet/foralder/att-bli-och-vara-foralder/assisterad-befruktning-pa-klinik-insemination-och-ivf/>, 19 december 2017, rfsl.se, hämtad 23 oktober 2020.

av kvalificerade sambobegrepp utgår på så sätt tydligare från ett heteronormativt perspektiv än sambolagens begrepp.

Det kvalificerade sambobegreppet skildrar även en intressant syn på relationer och tidigare äktenskap. Att parterna tidigare ska ha varit gifta men fortfarande, eller på nytt, sammanbor visar enligt denna definition att det föreligger något typ av band mellan personerna som ger dem rätt till att inkluderas i olika former av lagstiftning. Äktenskapet har dock upplösts genom skilsmässa vilket innebär att det rent juridiskt inte föreligger något juridiskt band mellan parterna. Trots detta verkar det enligt lagstiftaren föreligga en koppling mellan parterna vilken konstateras utan att det krävs någon undersökning av de faktiska omständigheterna. I dessa fall blir alltså ett tidigare äktenskap mer värt än ett sambolagens *parförhållande*, samtidigt som en skilsmässa innebär ett tydligt juridiskt beslut om att parterna inte längre vill vara en juridisk enhet. Även om syftet med lagstiftningen är att det inte ska vara möjligt för parterna att skilja sig, fortsätta leva som sambor och på så sätt få fördelar, ger systemet effekter där nuvarande relationer underställs tidigare äktenskap.

3 Att vara sambo

I detta första analyskapitel kommer jag att undersöka samboskapets juridiska konstruktion genom att tillämpa ett diskursanalytiskt tillvägagångssätt. Diskussionen kommer primärt att föras utifrån förarbetena till sambolagen vilka närläses för att kunna identifiera diskursiva mönster och ordval. Jag kommer även utveckla analysen genom att tillämpa de teorier om familjen och kärleksförhållandet som redovisats ovan, för att kunna diskutera de uppfattningar som karakteriserar samboskapet. Kapitlet är strukturerat i tre avsnitt baserade på sambobegreppets rekvisit för att jag lättare ska kunna bryta ner begreppet i dess beståndsdelar, även om rekvisiten till viss del är beroende av varandra. I det första avsnittet *Två personer i ett parförhållande*, kommer jag att framförallt diskutera det sexuella samlivets relevans för samboskapet. I det följande *Som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande*, blir samboskapets inledande och upphörande särskilt relevant och i det sista *Och har gemensamt hushåll*, ligger fokus på gränsdragningen mot andra hushållsgemenskaper. Slutligen undersöker jag hur samboskapet kan bevisas rättsligt samt sammanfattar mina slutsatser.

3.1 *Två personer i ett parförhållande*

3.1.1 Parförhållandet

Rekvisitet *parförhållande* används för att avgränsa vilka typer av relationer som faller inom sambolagens område och ersatte det tidigare rekvisitet *äktenskapsliknande förhållande* då lagstiftningen 2003 blev könsneutral.⁶⁹ Eftersom det vid lagstiftningstillfället inte var tillåtet för samkönade par att gifta sig ansågs inte det äktenskapssyftande rekvisitet vara lämpligt. *Parförhållande* specificeras i förarbetena som ”ett förhållande vari normalt ingår sexuellt samliv” och definitionen är ärvd från rekvisitet äktenskapsliknande förhållande.⁷⁰ *Äktenskapsliknande förhållande* visar tydligt samboskapets koppling till äktenskapet – som institution och ideologiskt nav – vilket språkligt har försvunnit genom användandet av det mer neutrala begreppet *parförhållande*. Kopplingen mellan äktenskap och samboskap belyses även då andra typer av relationer beskrivs som ”icke-äktenskapliga” och sambor definierades som ”ogifta samboende” i tidiga förarbeten. Jag menar dock att *äktenskapsliknande förhållande* och *parförhållande* kan ses rama in samma personkrets, särskilt eftersom

⁶⁹ SOU 1999:104, s. 186.

⁷⁰ Prop. 2002/03:80, s. 44; Göran Lind, *Sambolagen m.m. - en kommentar*, Nordstedts Juridik, Stockholm, 2013, s. 51.

båda rekvisiten definieras utifrån att det i normala fall ska föreligga ett sexuellt samliv mellan samborna. Därmed kommer jag i diskussionen använda begreppen synonymt oavsett vilken tidsperiod dokumenten kommer ifrån.

Begreppet ”äktenskapsliknande” ansågs 1999 vara rättsligt inarbetat och uttrycket ansågs ”lätt [föra] tankarna till långvariga och stabila samboförhållanden där parterna eventuellt har barn tillsammans eller planerar att sätta barn till världen”.⁷¹ Dock är sambolagen även tillämplig på de unga par som kanske inte ser sin samlevnad som äktenskapsliknande, men som har bott tillsammans under en längre period ”men där den känslomässiga⁷² relationen fortfarande är på prov och framtiden oviss”.⁷³ Äktenskapsliknande som begrepp var på så sätt missvisande för vilka relationer som faktiskt tillhör sambolagens personkrets. Även om begreppet har bytts ut mot *parförhållande* lever kopplingen till äktenskapet kvar, vilket kan göra att samboskapet tänks utgöras av en betydligt längre och stabilare relation, än vad som faktiskt är fallet.

I SOU 1981:85 menades det inte föreligga någon tvist gällande hur *äktenskapsliknande förhållande* ska användas utan det ansågs vara möjligt att utgå från ”den allmänna uppfattningen eller enligt vanligt språkbruk”.⁷⁴ Något motsägelsefullt skrivs det i den föregående SOU 1978:55 att även om begreppet är vedertaget i vardagsspråket, så är det svårt att konkret definiera vad ett äktenskapsliknande förhållande innebär; samboskapets parter kan definiera det olika, men även jurister, praktiker och forskare har svårt med en enhetlig definition.⁷⁵ Det görs dock ett försök till att definiera och därmed uppställa ett antal indikatorer för vad som kan vara utmärkande för en äktenskapsliknande samlevnad. Sexuellt samliv, hushåll som kan tänkas innebära att ”man äter, dricker, lever tillsammans, tittar på TV tillsammans etc, dvs. att man bor och lever tillsammans” samt någon form av gemensam ekonomi anges som

⁷¹ SOU 1999:104, s. 185.

⁷² Känslor mellan sambor beskrivs sällan uttryckligen i förarbetena – varken som krav för att omfattas av lagstiftningen eller för att beskriva samboskapet i generella ordalag. Detta citat är ett av de få tillfällen då känslor nämns, även om det kan argumenteras för att dessa är implicita i begreppet *parförhållande*.

Ett annat av få tillfällen då känslor kommenteras är i SOU 1981:85 *Äktenskapsbalk. Förslag av Familjelagssakkunniga*, då utgångspunkten för lagstiftningen och samboskapet är att två personer ”inleder en samlevnad därför att *de tycker om varandra*”, s. 135 (min kursivering). Svenska akademiens ordlista definierar emellertid begreppet *tycka om* som att ”ha positiva känslor för” vilket bör ses som en generell och allmän känsla som kan uttryckas inför flera olika typer av relationer, Svenska Akademiens ordlista, <https://svenska.se/saol/?id=3324173&pz=7>, hämtad 14 oktober 2020. Att samlevnaden karaktäriseras av att parterna ”tycker om varandra” kan med andra ord inte ses som gränsdragande. Det bör därmed, kanske förvånande, inte tyckas finnas ett behov av romantiska känslor eller liknande mellan parterna för att ett samboskap ska föreligga.

⁷³ SOU 1999:104, s. 185.

⁷⁴ SOU 1981:85, s. 137.

⁷⁵ SOU 1978:55, s. 23.

karaktäriserande för förhållandet.⁷⁶ I utredningen listas även företeelser som kan ses som utmärkande för äktenskapsliknande förhållanden: sommarstuga, semester, gemensamma vänner, skidturer, promenader, utflykter samt ett gemensamt ”språk”. Även hur man betraktas av sig själv, vänner och samhället spelar in och huruvida man känner ett visst ansvar för varandra.⁷⁷ Denna vilja att tydligt definiera samborelationen mer precist än den allmänna uppfattningen är juridiskt förståelig eftersom gränser mellan de för lagstiftningen relevanta och irrelevanta förhållandena är centrala. Illouz pekar dock på att dessa objektiva kriterier, som juridiken kräver, inte är möjliga att finna i dagens relationslandskap. Det finns inget tydligt och offentligt kodifierat teckensystem utan relationen är i högsta grad en subjektiv företeelse.⁷⁸ Därmed blir inte de från utredningen beskrivna kriterierna lämpliga för att beskriva *parförhållandet* då de inte heller är exklusiva för sambor, utan kan i många fall beskriva ett vänskapsförhållande.

Lagens utformning utifrån ett monogamt förhållande visar på sambobegreppets nära koppling till äktenskapets tvåsamhet. Denna koppling gör det inte heller möjligt att bredda personkretsen utan att separera lagstiftningen från äktenskap, vilket gör det svårt att göra en analog tolkning av lagstiftningen för exempelvis situationen då tre syskon flyttar isär. Lagens konstruktion gör att det inte heller är möjligt för en person att ha flera samboförhållanden samtidigt, eller för en person att inleda ett nytt samboförhållande innan bodelning har skett i ett tidigare, även om det har lyfts tankar kring hur två separata bodelningsanspråk kan lösas.⁷⁹ Även om sambolagstiftningen är till för att ekonomiskt skydda en svagare part i ett förhållande, sätts det alltså gränser grundande på samhälleliga äktenskapliga och därmed sexuella normer för när ett sådant skydd kan inträda.

Ett alternativt gränsdragande rekvisit som togs upp i förarbetena var *barnrekvisitet* vilket tidigare har använts inom viss lagstiftning och fortfarande används idag. I SOU 1981:85 valdes dock barnrekvisitet bort till fördel för *äktenskapsliknande förhållande* för att kunna inkludera fler typer av förhållanden. För att lagstiftningen skulle träffa fler förhållanden accepterades därmed en viss rättsosäkerhet eftersom ett värderande rekvisit valdes över det mer konstaterbara barnrekvisitet. Om par emellertid har gemensamma

⁷⁶ SOU 1978:55, s. 27.

⁷⁷ Ibid, s. 142.

⁷⁸ Illouz, *Därför gör kärlek ont*, s. 51, 54 och 77.

⁷⁹ Prop. 1986/87:1, s. 368f; Se Lind, *Sambolagen m.m.*, s. 63f.

barn anses det idag i regel föreligga ett samboförhållande mellan parterna, vilket betyder att barnrekvisitet indirekt lever vidare.⁸⁰

3.1.2 Sexuellt samliv

Som nämnt ovan så definieras *parförhållandet* som att parterna bor tillsammans ”i ett förhållande vari normalt ingår sexuellt samliv”.⁸¹ Det *sexuella samlivet* ses i förarbetena som en särskilt viktig aspekt av det äktenskapsliknande förhållandet, till den grad att ”ingen” torde kunna ifrågasätta dess betydelse. Samlivets betydelse anses till och med vara viktigare än både gemensamt hushåll och gemensam ekonomi. Trots detta konstateras det att personer kan ha ett sexuellt umgänge även om de inte är gifta med varandra, samt att det föreligger äktenskap utan sexuellt samliv. Även om det sexuella samlivet är avgörande för om det föreligger ett *parförhållande* eller inte, så är det inte något som lagstiftaren menar ska eller bör undersökas.⁸² Walleng jämför detta hinder med rätten till respekt för privat- och familjeliv i artikel 8 EKMR⁸³. Hon menar vidare att rekvisitet har liten praktisk betydelse och endast ska ses som en av många indikatorer för huruvida förhållandet är skyddsvärt.⁸⁴ I förarbetena menas att det istället ska undersökas huruvida parterna har en gemenskap ”vad gäller semester, vänner och umgängesliv”.⁸⁵ Men inte heller dessa förhållanden är enkla att fastställa och en undersökning av dessa bör också kunna ses som integritetskränkande, om än inte till samma grad. Det bör dock konstateras att dessa faktorer inte heller är exklusiva för *parförhållanden* samt att ett uppställande av dessa också ger en ganska begränsande syn på vad *parförhållande* och samboskap innebär. Det är inte heller dessa omständigheter som utgör det lagstadgade gränsdragande rekvisitet för samboskapet. Att sexuellt samliv lär få en liten praktisk betydelse i bevishänseende bör vara riktigt, då det inte kan undersökas, men rekvisitet har i högsta grad har en praktisk betydelse för vilka hushåll som inkluderas i sambolagen.

I SOU 1981:85 uttalas det som sagt att ”ingen” kan ifrågasätta det sexuella samlivets relevans för samboskapet, vilket blir intressant då samlivet varken är exklusivt för eller förekommande i alla äktenskapsliknande förhållanden. Det sexuella samlivet ses dock som självklart till den grad att rekvisitet egentligen inte behöver ha bäring i verkligheten. Eva-Maria Svensson beskriver i sin avhandling att ett motsägelsefullt eller

⁸⁰ SOU 1981:85, s. 134; Prop. 2002/03:80, s. 44.

⁸¹ Prop. 2002/03:80, s. 44.

⁸² SOU 1981:85, s. 138; SOU 1999:104, s. 186.

⁸³ Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

⁸⁴ Walleng, *Att leva som sambo*, s. 141f.

⁸⁵ SOU 1999:104, s. 186.

outvecklat resonemang indikerar ”det självklara” i lagstiftningen. ”Det självklara” är historiskt och kulturellt föränderligt, men behöver inte förklaras eftersom det ses som uppenbart – som sunt förnuft. Svensson menar att ”ju mer självklart något anses vara desto mer omedvetet och outtalat är det”.⁸⁶ Ett sexuellt samliv behöver därmed inte, då det faller inom ramen för ”det självklara”, förklaras och kan vara en grundpelare i samboskapet utan att det är juridiskt möjligt att undersöka.

Att ”det självklara” som formar *parförhållandet* är historiskt och kulturellt specifikt blir särskilt tydligt gällande homosexuella relationer. I 80-talets förarbeten inkluderas inte homosexuella relationer i regleringen trots att det i utredningen skrivs att ett homosexuellt förhållande kan innebära ”samma ekonomiska och känslomässiga gemenskap” som ett heterosexuellt förhållande. Kommittén ansåg däremot att det inte var möjligt att inkludera homosexuella par i sambolagstiftningen förrän undersökningen som skulle belysa ”de homosexuellas situation samt [...] sammanställa och redovisa tillgänglig vetenskaplig dokumentation om homosexualitet” hade färdigställts.⁸⁷ Denna tidigare syn på homosexuella förhållanden, som idag är att anse som diskriminerande och förlegad, visar på hur föränderlig normen för vad ett giltigt *parförhållande* är, vilket i sin tur åskådliggör hur föränderligt bedömningen av en samborelation kan vara.

Att det *sexuella samlivet* faktiskt har relevans visas vidare i den argumentation som förs i förarbetena. Det stadgas bland annat att det är ”uppenbart” att ett sedan länge etablerat samboskap inte upphör att vara äktenskapsliknande därför att parterna på grund av sjukdom eller ålder inte längre har ett gemensamt sexualliv.⁸⁸ Om det sexuella samlivet inte var relevant för samboskapet hade det inte heller behövt göras ett undantag från denna regel. Nu förstärks istället vikten av rekvisitet genom undantaget. Det konstateras även i förarbetena att en samborelation inte kan utgöras av en sexuellt straffbelagd relation vilket gör att samboende mellan exempelvis släktingar i rätt upp- och nedstigande led aldrig kan bedömas som äktenskapsliknande. Båda parterna ska även leva tillsammans frivilligt och det får inte föreligga ett obehörigt beroendeförhållande mellan parterna.⁸⁹ Om det

⁸⁶ Svensson, *Genus och rätt*, s. 54. Citat, s. 70. Se avsnitt 2.5 i *Genus och rätt* för fördjupning.

⁸⁷ SOU 1981:85, s. 141.

⁸⁸ SOU 1981:85, s. 139. Illouz menar dock att ett upphörande sexliv inte är en ovanlig anledning till att förhållanden tar slut. Eftersom det sexuella samlivet är en central del i att konstruera det moderna parförhållandet kan avsaknaden av samliv upplevas som en så avgörande förändring i förhållandet att parterna väljer att gå isär. Eva Illouz, *Därför tar kärleken slut – De negativa relationernas sociologi*, Daidalos, Göteborg, 2020, s. 263ff.

⁸⁹ SOU 1981:85, s. 140f.

sexuella samlivet inte skulle ha någon relevans för samboskapet hade dessa uttalanden inte behövt göras, men närvaron av dem gör att rekvisitet ges bäring för lagstiftningen.

Att det sexuella samlivet ska föreligga ”i normala fall” blir en juridisk öppning för de fall där ett samliv inte är möjligt på grund av ålder eller sjukdom och hindrar att samboskapet upphör på grund avsaknaden av sexuellt samliv. I de fall som samlivet har upphört ska det istället göras en helhetsbedömning av förhållandet.⁹⁰ Jag menar därför att *sexuellt samliv* inte främst handlar om att ett faktiskt samliv måste föreligga i det individuella samboskapet, utan verkar som gränsdragande rekvisit för att särskilja parförhållandet från andra typer av relationer på ett teoretiskt plan. Sexuellt samliv bör därför istället tolkas som att parterna i normala fall *borde vilja* ha sex med varandra. Att samlivet har upphört exemplifieras av ofrivilliga aspekter som sjukdom eller ålder, inte en avsaknad av lust. På så sätt blir slutsatsen att om dessa faktorer inte förelåg, så skulle det föreligga ett aktivt samliv mellan parterna. Alltså antas det alltid finnas en sexuell attraktion mellan samborna vilket också ligger i linje med vad Illouz menar konstruerar det romantiska förhållandet idag.⁹¹ Förekomsten av sexuellt samliv eller, vad jag menar, närvaron av sexuell attraktion blir därmed ett bevis på att relationen är ett *parförhållande* som, till skillnad från en vänskapsrelation, uppfyller kraven för ett samboskap.

Likväl är ett sexuellt samliv inte exklusivt för *parförhållandet* och frågan blir då om det inte är relationer baserade på sexuell attraktion som lagstiftningen skyddar? Detta kan dock inte sägas vara syftet med lagstiftningen. Istället kan resonemanget som förs i förarbetena påvisa ett grundantagande om att attraktion och sexuellt samliv överensstämmer med känslor som omsorg och kärlek. Detta antagande kan dock ifrågasättas på grund av den ”klyfta mellan människors känslomässiga intentioner och sexuella handlingar” som Illouz menar föreligger idag.⁹² Då parternas handlingar inte kan ses som ett uttryck för deras faktiska känslor blir det svårt för parterna själva, men även för rättssystemet, att göra en bedömning av vad relationen är och vad parternas handlingar ”egentligen” betyder. Idag bör därmed *sexuellt samliv* inte nödvändigtvis ses som ett bevis på det känslomässiga ansvar som förväntas av ett sexuellt förhållande, det vill säga det ansvar för det mänskliga beroendet som Fineman menar följer av *the sexual family*.⁹³ Trots att kopplingen mellan sexuellt samliv och ansvar är i gungning på ett samhälleligt

⁹⁰ SOU 1981:85, s. 138.

⁹¹ Illouz, *Därför gör kärlek ont*, s. 72.

⁹² *Ibid.*, s. 77.

⁹³ Fineman, *The Neutered Mother, the Sexual Family and Other Twentieth Century Tragedies*, s. 150f.

plan, så är den stark i sambolagen och skapar möjligheten att föra analoga resonemang mellan samboskapet och äktenskapslagstiftningen utan att det ses som onaturligt. Det är just denna koppling som gör att juridiska rättigheter och skyldigheter gentemot varandra kan tillfalla sambor. Kopplingen gör även att en gräns kan dras mot andra typer av relationer, vars avsaknad av sexuellt samliv och därmed antagna avsaknad av ansvar gör att de inte kan varken avkrävas eller ges sådana juridiska rättigheter och skyldigheter.

Oavsett hur lagstiftaren väljer att definiera *parförhållandet* – utifrån ett sexuellt samliv eller sådant som gemensam semester – så är det svårt att ge en juridiskt gångbar definition. Det är i grunden mycket svårt, om inte omöjligt, att juridiskt definiera den subjektiva och heterogena relation som kan ses utgöra samboskapet.⁹⁴ *Sexuellt samliv* blir i grunden ett vagt och mångtydigt begrepp vilket leder till brister i rättssäkerheten. Sammantaget så definieras *parförhållandet* till stor del utifrån den sociala och kulturella kontexten som är gällande, och därmed står det fritt för fri åsiktsbildning, vilket gör begreppet olämpligt för juridisk tillämpning.

3.1.3 Samboskapet i jämförelse

Den svenska sambolagstiftningen kan ses stå stabilt grundad i *parförhållandet* och det sexuella samlivet. För att bredda synen på vad ett samboskap kan bestå av har jag därför valt att göra en kort jämförelse med den norska sambolagen⁹⁵ eftersom Norge står oss familjerättsligt nära. Jämförelsen görs även för att problematisera utsagorna om att denna konstruktion är naturlig och uppenbar. Den norska sambolagstiftningen, *Husstandsfellesskapsloven*, skiljer sig dock från den svenska. Ett *husstandsfellesskap* (hushållsgemenskap) inbegriper situationer där två eller flera personer över 18 år bor tillsammans i ett hushåll. Reglerna blir tillämpliga efter att personerna har bott tillsammans i minst två år, eller då de har, eller väntar barn tillsammans och innebär ett basalt skydd som inträder vid upplösningen av hushållsgemenskapen.⁹⁶ Lagen som gäller både vid dödsfall och separation kan, om särskilda skäl föreligger, exempelvis ge rätt till att ta över hyreskontrakt och bohag mot betalning.⁹⁷ Den norska lagstiftningen ställer inte några krav på att parterna ska ha ett *parförhållande* eller liknande, utan istället menas det att det ”synes vanskelig å finne noen begrunnelse for at husstandsfellesskap bør ha andre rettslige virkninger dersom partenes motivering er overviende følelsemessig/sekstuell

⁹⁴ Illouz, *Därför gör kärlek ont*, s. 77.

⁹⁵ Lov om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap, *Husstandsfellesskapsloven*, 1 §.

⁹⁶ *Husstandsfellesskapsloven*, 1 §; SOU 1999:104, s. 163.

⁹⁷ *Husstandsfellesskapsloven* 2 och 3 §§.

betinget enn de bør ha dersom motiveringen er av annen art”.⁹⁸ Att uppställa ett sådant relationellt rekvisit hade enligt den norska lagstiftningen skapat stora bevisnings- och identifieringsproblem då relationen inte går att kontrollera.⁹⁹ Lagstiftningen gäller därmed för alla som bor tillsammans oavsett relation. Personkretsen motiveras utifrån att det i alla typer av samboende uppstår någon typ av hushållsgemenskap i form av ekonomisk sammanblandning, som exempelvis av bohag eller fördelning av utgifter och sysslor. Lagstiftningen utgår från ekonomiska och sociala skäl men det menas i förarbetena att det är den sociala grunden som är den för parterna viktigaste. Förarbetena konstaterar därför att samboende på ett samhälleligt plan spelar en viktig roll för människors sociala gemenskap och individerna har valt att leva på det här sättet, antingen för att äktenskap inte var relevant eller möjligt och istället för att leva ensam. I de fall där samboendet fungerar som ett prövoäktenskap kan parterna gifta sig om de vill formalisera sin relation och få en mer gedigen lagstiftning.¹⁰⁰

Även om sexualitet och det äktenskapliga förhållandet nämns ha relevans så är det inte en central utgångspunkt för konstruktionen av *husstandsfelleskapet*. Istället anses relationen grunda sig på ekonomiska och sociala behov mellan personerna som bor ihop. Från samhällets sida anses det vara ”ønskelig at flere mennesker finner fram til måter å leve på som hindrer sosial isolasjon og som sikrer støtte og hjelp i vanskelige situasjoner.”¹⁰¹ Den norska lagstiftningen baseras inte på *the sexual family* och öppnar därmed också upp för en bredare syn på vilka relationer som kan ses vara betydelsefulla för medborgarna och att mänskligt beroende kan bäras av fler individer. Denna utblick visar att ett så kulturellt och rättsligt närliggande land som Norge kan ha en annorlunda syn på vilka relationer som kan vara skyddsvärda.

3.2 Som stadigvarande bor tillsammans

Parförhållandet är dock bara ett av de rekvisit som fungerar gränsdragande för samboskapet. Det krävs även att parterna *stadigvarande bor tillsammans* vilket tydliggör att sambolagstiftningen inte är tillämplig på alla parförhållanden.¹⁰² Att samborna ska *bo tillsammans* innebär att de huvudsakligen ska ha en gemensam permanentbostad, men det

⁹⁸ NOU 1988:12, *Husstandsfelleskap*, s. 15.

⁹⁹ *Ibid*, s. 34.

¹⁰⁰ NOU 1988:12, *Husstandsfelleskap (kun sammendrag)*, s. 5

¹⁰¹ NOU 1988:12 *Husstandsfelleskap*, s. 25f. Citat s. 26.

¹⁰² I SOU 1999:104 konstateras att det inte ansågs föreligga ett behov av lagstiftning för särbor. Beslutet motiverades utifrån att det inte ansågs finnas behov att lagstifta för andra hushållsgemenskaper än de gifta och sambor som permanent sammanbor, s. 331.

anses inte innebära hinder att någon av parterna har ytterligare en bostad. Rekvisitet *stadigvarande* innebär att sammanboendet måste ”ha en viss varaktighet eller åtminstone vara tänkt att ha det” och därmed kan inte tillfälliga eller kortvariga förbindelser omfattas av lagen.¹⁰³ Alltså påverkar både en intention om samboende och ett faktiskt samboende stadigvaranderekvisitet.

Walleng ifrågasätter dock rekvisitet *stadigvarandes* relevans eftersom sambolagens bodelning endast rör visst bohag vilket gör att sådant bohag måste finnas för att bodelning ska bli relevant.¹⁰⁴ Med andra ord, om parterna inte har stadigvarande bostad tillsammans så är risken stor att det inte finns något att dela. På det offentlighetsrättsliga området kan begreppet dock ses som relevant trots detta eftersom samboskapet här får betydelse främst under relationen och inte vid upplösningen. Rekvisitet *stadigvarande* verkar därmed gränsdragande för att alla parförhållanden inte ska täckas av den offentlighetsrättsliga lagstiftningen. Utan rekvisitet stadigvarande skulle alla par direkt ses som den ekonomiska enhet som lagstiftningen menar att skydda.

Emellertid anges det i förarbetena att det inte i lagtext går att fastställa gränsen mellan ”tillfälligare förbindelser och mera stadigvarande, äktenskapsliknande förhållanden”.¹⁰⁵ Det talas om en tidsgräns om sex månaders samlevnad, men också om att det måste ske en bedömning i det enskilda fallet. Bedömningen kan dels baseras på parternas gemensamma vilja att ingå i ett samboförhållande, men faktorer såsom gemensam folkbokföringsadress, gemensamt bankkonto, inbördes testamente och avtal mellan parterna kan göra att tidsgränsen frångås.¹⁰⁶ Trots att kortare relationer inte ska inkluderas i lagstiftningen föreligger det även resonemang om att sambolagen ska inträda från och med samflytten.¹⁰⁷ Utgångspunkten är då att ”en man och en kvinna som flyttar

¹⁰³ Prop. 2002/03:80, s. 43; SOU 1999:104, s. 185.

¹⁰⁴ Walleng, *Att leva som sambo*, s. 148.

¹⁰⁵ SOU 1981:85, s. 139.

¹⁰⁶ En kortare tidsgräns tillämpades i RH 2005:34 som rörde bodelning efter sju eller elva veckor sammanboende. Kvinnan – som också ansökt om bodelningen – hade sagt upp sin tidigare lägenhet för att flytta in i mannens nyförvärvade villa. Hon hade även tagit ett lån om 250 000 kronor för att bekosta ett nytt kök i mannens fastighet. Paret hade även ett gemensamt konto och hade skrivit ett ömsesidigt testamente. Domstolen konstaterar att den faktiska tiden som parterna samlever bara är en faktor i bedömningen av huruvida det föreligger ett samboförhållande. På grund av de nämnda omständigheterna ansågs det föreligga en faktisk vilja om att förhållandet skulle vara stadigvarande och bodelning beviljades.

¹⁰⁷ Ett samboskap ansågs inträda vid samflytten i RÅ 1995:48, om ekonomiskt bistånd för en månads uppehälle samt en telefonräkning. Den 19-åriga sökande bodde tillsammans med sin fyra år äldre pojkvän men yrkade att hans inkomster inte skulle beaktas vid bedömningen av hennes rätt till bistånd. Paret hade vid ansökningstillfället endast sambott i en månad. Regeringsrätten avslog hennes ansökan då det inte ansågs föreligga skäl mot att paret vid samflytten hade avsikt att stadigvarande leva tillsammans och därmed var beredda att ekonomiskt bistå varandra. Domen kan ses grundas på de analogier mellan samboskapet och äktenskapet som gjorts i övrig offentlighetsrättslig lagstiftning. Det konstateras dock att det inte föreligger någon underhållsskyldighet mellan sambor. Regeringsrådet Tottie var skiljaktig och anförde

samman, bildar gemensamt hushåll och har sexuellt umgänge med varandra också i många andra hänseenden inrättar sin tillvaro på samma sätt som gifta” vilket anses innebära att det finns en intention om ett stadigvarande samboende.¹⁰⁸ Att personer flyttar samman utan intention om regler för bodelning ska aktiveras eller bli den ekonomiska enhet som lagstiftningen ska skydda är dock inte föremål för diskussion. Tolkningen att lagstiftningen ska tillämpas direkt i alla fall kan dock inte ses vara rådande, utan begreppet stadigvarande bör ses vara relativt vagt.

Frågan är emellertid hur denna intention om *stadigvarande* samboende ska värderas rättsligt. Ett antagande eller en föreställning om att relationen ska hålla för evigt är nämligen enligt Illouz grundläggande för att ett kärleksförhållande ens ska uppstå. Ett förhållandes ingående är därmed alltid framåtblickande och parterna grundar sitt agerande på att de i framtiden kommer vilja samma sak som vid förhållandets ingående. Illouz menar vidare att valet att binda sig aldrig kan vara ett rationellt val, eftersom människors affektiva sida måste vara ledande för att ett emotionellt band mellan två personer ska uppstå.¹⁰⁹ Med andra ord borde inte parternas vilja om just ett stadigvarande samboende kunna vara rättsligt avgörande då denna intention är en grundläggande premiss för förhållandets hela existens. Samtidigt vet vi att många personer separerar trots löften om evig kärlek. Intentionen om stadigvarande samboende ses juridiskt som rationell och sann, men borde alltså behandlas som irrationell och oberäknelig.

Som konstaterats är det inte juridiskt möjligt att klarlägga när två personer är att anse som sambor och när sambolagen blir tillämplig. I SOU 1999:104 konstaterades att denna omöjlighet innebär svårigheter i rättstillämpningen. Frågan ansågs inte heller gå att lösa genom att vissa absoluta förutsättningar uppställdes, såsom en exakt tidpunkt, eftersom det skulle kunna leda till negativa konsekvenser för personer vars samlevnad egentligen borde omfattas av lagen.¹¹⁰ Istället för en tydlig tidsgräns görs därmed bedömningar i det enskilda fallet. Styrkan i denna konstruktion är självfallet en ökad flexibilitet, men den innebär samtidigt en risk för fri åsiktsbildning och därmed en rättsosäker tillämpning. Som tidigare konstaterats är sambobegreppet i högsta grad influerat av kulturella synsätt på familjen – vilket Fineman beskriver som *the sexual*

bland annat att det särskilt gällande knappt myndiga personer, som i målet, inte kan antas att sammanflyttningen är inriktad på en stadigvarande samlevnad och att upplösningsfrekvensen av dessa förhållanden lär vara förhållandevis hög. Han förordade även användandet av sex månaders-gränsen för en rättsosäker tillämpning och för att undvika integritetskränkande undersökningar.

¹⁰⁸ SOU 1999:104, s. 178; Prop. 2002/03:80, s. 43; Citat SOU 1981:85, s. 138.

¹⁰⁹ Illouz, *Därför gör kärlek ont*, s. 143 och 145f.

¹¹⁰ SOU 1999:104, s. 187. Vilka dessa ”egentliga” sambor är kan diskuteras men förklaras inte närmare.

family – något som också gör att tillämpningen av begreppet kommer påverkas av dessa normer. Om en tydligare tidsgräns infördes skulle rättssäkerheten stärkas inom rekvisitet *stadigvarande*. Detta rekvisit är till skillnad från sambobegreppets andra rekvisit – *parförhållande* och *hushållsgemenskap* – inte lika föränderligt, vilket gör att det ger bättre förutsättningar upp för en konkret och rättssäker tillämpning, något som sambolagen är i behov av.

3.2.1 Samboskapets upphörande

Även samboskapets eventuella slut föreskrivs i sambolagen och ett samboförhållande upphör antingen om en av parterna gifter sig, avlider eller paret flyttar isär. Sambolagens upphöranderegler gäller dock till skillnad från sambobegreppet inte allmänt i annan lagstiftning.¹¹¹ Vid både äktenskap och dödsfall är det tydligt att samboskapet har avslutats, men vid en separation är det inte lika klart. Separationen måste ha manifesterats på ett för utomstående ”tillräckligt synbart sätt” för att samboskapet ska anses ha upphört. För att tydligare bestämma samboskapets avslutande har rättshandlingarna att ansöka om förordnande av bodelningsförrättare eller om rätt att få bo kvar i bostaden, samt att väcka talan om övertagande av bostad införts.¹¹²

Det konstateras i förarbetena att upphörandets tidpunkt är central för flera rättsverkningar, bland annat bodelningen. Det är dock svårt att fastställa när samboförhållandet upphör i fall då parterna flyttar isär eller då förhållandet upphör men parterna fortfarande bor ihop. I SOU 1999:104 uttalas att det är ”tveksamt om ett samboförhållande kan upphöra utan att parterna flyttar isär” men i prop. 2002/03:80 menas dock att det lär ”vara sällsynt att parter som är ense om att deras förhållande har upphört fortsätter att bo tillsammans”.¹¹³ Detta antagande kan kanske ha stämt vid tidpunkten för propositionen, men i dagens bostadssituation är läget ett annat där personer flyttar ihop tidigare och lever tillsammans längre än vad de skulle vilja. Enligt en undersökning från SBAB låter alltfler par bli att separera eller flytta isär på grund av bostadssituationen, något som särskilt stämmer för gruppen unga.¹¹⁴ Emellertid problematiseras dessa uttalanden med hänvisning till att svårigheter kan uppstå om parterna är oense över relationens upphörande eller om den ena parten vägrar att flytta

¹¹¹ 2 § sambolagen.

¹¹² 2 § 2 st. sambolagen; Prop. 2002/03:80, s. 29.

¹¹³ 8 § sambolagen; SOU 1999:104, s. 188; prop. 2002/03:80, s. 28f.

¹¹⁴ Nicolina Eriksson, ”Bostadsbristen gör att vi flyttar ihop – men inte isär”, svt.se, 26 maj 2019, <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/bostadsbristen-gor-att-vi-flyttar-ihop-men-inte-isar>, hämtad 15 oktober 2020.

eller gör sig oanträffbar. I dessa fall tillmäts de enskildas subjektiva uppfattning av relationen betydelse vid handläggningen, något som inte anses lämpligt i andra fall.¹¹⁵

Rekvisiten är dock inte så hårdtagna att en ofrivillig isärflytt leder till att samboskapet upphör. Ett samboförhållande anses inte upphöra om den ena parten blir inlagd på sjukhus eller annan vårdinrättning, eller om parterna bor på olika platser på grund av arbete. Parternas avsikter är här avgörande för samboskapets bestående.¹¹⁶ Samboförhållandets bestående vid isärflytt på grund av sjukdom har prövats i högre instanser vid två tillfällen med olika utgång. I NJA 1994 s. 61¹¹⁷ var det först när den gode mannen ansökte om bodelning som samboskapet ansågs ha upphört – med andra ord påverkade inte isärflytten relationens varande. I RH 1997:98 gällde frågan ett hyresavtal för en lägenhet där en man under flera år varit sambo med en kvinna. Kvinnan flyttade från lägenheten på grund av sjukdom men samboskapet ansågs inte ha upphört då det inte fanns någon viljeyttring därom. Samboskapet ansågs först ha upphört då kvinnan och bostadsbolaget träffat en överenskommelse om att hyresavtalet skulle upphöra ungefär två år efter att hon flyttat. Överenskommelsen om hyresavtalet tolkades därmed som en viljeyttring att samboskapet skulle upphöra vilket det också gjorde. Rättsfallen belyser på så sätt att rekvisiten *stadigvarande bo tillsammans* – och även hur sambornas vilja uttrycks – tolkas tämligen flexibelt, även i praxis.

3.3 Och har gemensamt hushåll

Slutligen ska de samboende ha ett *gemensamt hushåll* för att omfattas av sambolagen vilket innebär att de ska ha ett samarbete vad gäller vardagliga göromål¹¹⁸ och en viss ekonomisk gemenskap, eller i vart fall ett ekonomiskt samarbete, rörande det gemensamma hemmet.¹¹⁹ Denna definition av *hushåll* är hämtad från SOU 1993:98, i vilken definitionen inte är exklusiv till parhushåll utan också används för att beskriva gemenskaper som kan bestå av en eller flera personer. Hushållsdefinitionen anses dock

¹¹⁵ SOU 1999:104, s. 188. Detta skiljer sig från den allmänna synen på den enskildes uppfattning. Se avsnitt 3.4 Att bevisa ett samboskap, för ytterligare resonemang.

¹¹⁶ Prop. 2002/03:80, s. 46. Se avsnitt 3.4 Att bevisa ett samboskap.

¹¹⁷ Ett åtta år långt samboförhållande ansågs ha upphört då en god man ansökt om bodelning. Den gode mannen, som också var mannens mamma, hade förordnats efter att sambon skadats fysiskt och psykiskt i en arbetsolycka vilket föranledde en flytt. Den kvarvarande sambon menade dock att det inte fanns någon viljeyttring från mannen att samboskapet skulle upphöra. Tingsrätten och hovrätten menade att den gode mannen inte var behöriga att begära en bodelning då det inte fanns något som indikerade att mannen hade uttryckt en sådan vilja, trots att de objektiva kriterierna för samboskapet hade upphört. HD menade dock att detta var möjligt vilket ledde till samboskapets upphörande.

¹¹⁸ Vad vardagliga göromål definieras som klargörs inte i förarbetena och det framgår inte heller hur dessa ska kunna bevisas.

¹¹⁹ SOU 1999:104, s. 186.

varken vara heltäckande eller uttömmande. Vilka som ingår i gemenskapen varierar, liksom den ekonomiska sammanflätningen – vissa hushåll har helt åtskild ekonomi medan andra kan ha en fullständigt sammanflätad ekonomi. Även vilka vardagliga göromål som utförs gemensamt varierar.¹²⁰ *Gemensamt hushåll* kan på så sätt, i alla fall från början, ses inkludera en mångfald av situationer.

Walleng konstaterar att det varken i lagtext eller i lagförarbeten specificeras hur den ekonomiska uppdelningen bör se ut och hur långt kravet på ett *gemensamt hushåll* sträcker sig. Enligt förarbetena behöver det inte handla om en *ekonomisk gemenskap* mellan två samboende för att rekvisitet gemensamt hushåll ska anses uppfyllt, utan att det kan röra sig om ett mindre *ekonomiskt samarbete*. Walleng menar att skillnaden mellan begreppen ”är tämligen subtil, men ändå betydelsefull”.¹²¹ Gemenskap handlar om en tydligare sammanflätning av parternas ekonomier, jämfört med situationen då parterna samarbetar utan att ekonomierna per se sammanblandas. Den ekonomiska gemenskap som krävs verkar inte vara särskilt långtgående utan handlar om ”ett visst mått” eller den lägre definitionen ”ekonomiskt samarbete”.¹²² Med andra ord så föreligger det inte ett krav om en gemensam ekonomi där parterna delar lika eller försörjer varandra.

Situationer där personer bara har en ”ren boendegemenskap” – det vill säga när två personer delar på bostad men inte hushåll – anses inte innebära någon form av ekonomiska sammanflätning, vilket också innebär att dessa hushåll exkluderas från sambolagstiftningen. Inte heller ”rena fall av inneboende utan regelbunden delaktighet i hushållet” inkluderas.¹²³ Just användandet av ordet ”ren” visar på en idé om att det går att renodla relationer; att det i dessa ”rena” fall inte föreligger någon form av gemenskap eller ansvar för mänskligt beroende i dessa konstellationer. Detta synsätt kan jämföras med den norska lagstiftningen där hushållsgemenskap alltid anses leda till någon form av gemenskap. Egentligen kanske skillnaderna mellan det svenska och norska systemet inte är så stor som vid första anblick, utan det verkar även i det svenska systemet anses att sambolagstiftningen ska gälla eftersom det inte föreligger särskilt höga krav på den ekonomisk sammanblandning. Denna syn förekommer emellertid i Sverige endast om parterna lever i ett parförhållande.

¹²⁰ SOU 1993:98 *Partnerskap A betänkande*, s. 65.

¹²¹ Walleng, *Att leva som sambo*, s. 169.

¹²² Prop. 2002/03:80, s. 28.

¹²³ SOU 1981:85, s. 133 och 140.

3.3.1 Gränsdragning mot andra hushållsgemenskaper

Som konstaterats inkluderas inte alla hushållsgemenskaper i sambolagen. Samboförhållandet avgränsas från relationer av så kallad ”icke-äktenskaplig karaktär” som exempelvis släktingar, vänner, studiekamrater eller arbetskamrater som bor ihop. Det har vid flera tillfällen gjorts utredningar om det finns skäl att bredda personkretsen till dessa typer av hushållsgemenskaper, men någon sådan lagstiftning har aldrig blivit aktuell. Argumentet att lagstiftning inte ska införas för andra hushållsgemenskaper, eftersom det rör sig om en begränsad grupp, är återkommande.¹²⁴ Även om 120 000 hushåll vid lagstiftningstillfället kan anses vara en begränsad grupp har kategorin i vart fall vuxit. Utifrån SCB:s statistik från 2019 var antalet *övriga hushåll*¹²⁵ 321 946 och 1 230 659 personer, vilket kan jämföras med att antalet hushåll i kategorin *sammanboende*¹²⁶ som var 2 179 868 och det totala antalet hushåll i Sverige var 4 718 271.¹²⁷ Även om *övriga hushåll* är i minoritet, är det trots allt ett betydande antal människor som lever i dessa konstellationer utan något juridiskt ramverk, då som nu.

Ett annat argument mot att bredda definition av personkretsen är risken för missbruk av lagstiftningen, exempelvis i form av handlingar till skada för borgenärer. Breddningen av personkretsen anses även kunna begagnas i skatteundandragande syfte eftersom det inte skulle föreligga någon kontroll av ekonomisk sammanflätning och bestämmelserna skulle kunna nyttjas av ”vilka som helst”.¹²⁸ Bedrägerier som dessa kan dock lika gärna ske mellan makar och sambor.¹²⁹ Detta tas dock inte upp som ett problem och det argumenteras inte heller för att det inte borde finnas lagstiftning för dessa samboende. När parterna i andra hushållsgemenskaper beskrivs som ”vilka som helst” osynliggörs även de sociala banden mellan personerna – vänner, inneboenden eller familjemedlemmar. De blir istället okända och misstänkliggjorda som ett hot mot vilket lagstiftningen måste verka skyddande.

¹²⁴ SOU 1999:104, s. 271 och 315f.

¹²⁵ Begreppet inkluderar hushåll ”där minst en person i bostaden saknar nära relationer till någon annan i hushållet. Personen är varken barn eller förälder, eller har en parrelation, i hushållet. Här hittar vi till exempel hushåll med tregenerationsboende, inneboende, kompisboenden och kollektiv”. SCB, *Hushåll i Sverige*, <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/hushall-i-sverige/>, hämtad 16 oktober 2020.

¹²⁶ Personer som lever tillsammans som gifta, i registrerat partnerskap eller i ett samboförhållande, SCB, *Hushåll i Sverige*.

¹²⁷ SCB, *Hushåll i Sverige*.

¹²⁸ SOU 1981:85, s. 136.

¹²⁹ För att motverka ekonomiska bedrägerier mellan makar finns det helt komplex av rättsregler såsom exempelvis krav om kungörelse av gåva och bodelning, 8 kap. 1 § 2st och 16 kap. 3 § 2 st ÄktB, eller begränsningar av handlingar som kan vara till skada för sina borgenärer vid bodelning i 13 kap. 1 § ÄktB. Risken för bedrägerier hanteras alltså på detta sätt istället för att inte lagstifta alls.

Sambolagen motiveras utifrån hur ”lätt” det uppkommer en faktisk ekonomisk gemenskap mellan sambor ”även om de samboende från början är inställda på att var och en helt skall svara för sig själv i ekonomiskt hänseende”.¹³⁰ Det sker ingen större diskussion eller problematisering av detta påstående, utan den ekonomiska sammanblandningen är att se som ett faktum. Samboskapets ekonomiska sammanflätning, trots frånvaro av underhållsplikt, godtas utan vidare argumentation eftersom det föreligger ett grundantagande om att samboförhållandet för med sig ansvar och familjeliv. Hur det ser ut i verkligheten är oklart, men i Wallengs enkätstudie om sambor framkom att endast 74% av sambor har en ”gemensam ekonomi”, vilket innebär att var fjärde sambo inte definierar sin ekonomi som gemensam. Walleng påpekar dock att användandet av begreppet ”gemensam ekonomi” är trubbigt eftersom de svarande har haft olika syn på vad begreppet egentligen innebär.¹³¹ Oavsett detta så indikerar studien att det föreligger en mångfald i hur sambor organiserar sina ekonomiska förhållanden och det finns inte ett enkelt och enhetligt svar.

De antaganden om gemensamt hushåll som görs för sambor görs inte för andra typer av hushållsgemenskaper. Gällande dessa gemenskaper är istället grundpremisen att det i många fall skulle ”te sig helt främmande” med lagstiftning för ekonomisk fördelning.¹³² Den ekonomiska sammanflätningen beskrivs vara ”skiftande” och beroende av sammanboendets tänkta samt faktiska tidsspann, relationen mellan de sammanboende och deras ekonomiska situation.¹³³ Ansatsen till huruvida lagstiftning bör införas för andra hushållsgemenskaper är med andra ord en helt annorlunda. Till skillnad från sambors situation så förs en diskussion i förarbetena om de problem som skulle kunna uppkomma om en liknande lagstiftning skulle införas för andra hushållsgemenskaper. Dessa andra typer av gemenskaper – såsom exempelvis den mellan sammanboende syskon eller en förälder som bor tillsammans med ett vuxet barn – erkänns dock kunna ha samma typ av ekonomiska svårigheter som sambor. För att en ekonomisk gemenskap ska uppstå mellan två syskon anses det dock enligt förarbetena krävas att de båda har egna inkomster. En gemenskap anses även kunna uppstå när en mor och son har kommit överens om att modern sköter sonens hushåll. Denna arbetsfördelning beskrivs dock inte uppkomma naturligt, som för sambor, utan det krävs just att parterna har kommit överens om detta.¹³⁴

¹³⁰ SOU 1981:85, s. 121, 132 och 135.

¹³¹ Walleng, *Att leva som sambo*, s. 123. För en mer detaljerad läsning se Wallengs kapitel 3.9.

¹³² SOU 1981:85, s. 135. Samma formulering upprepas tjugo år senare, prop. 2002/03:80, s. 26.

¹³³ SOU 1999:104, s. 271f.

¹³⁴ SOU 1981:85, s. 122 och 132.

Även storfamiljer tas upp som exempel på hushållsgemenskap i potentiellt behov av reglering, men dessa utreds inte då det anses svårt att bedöma i vilken omfattning dessa gemenskaper förekommer. Det görs inte ens ett antagande kring deras ekonomiska gemenskap vilket indikerar att de anses så perifera att de inte behöver inkluderas i resonemanget. Utredningen exemplifierar hur dessa hushållsgemenskaper är eller inte är organiserade, men i motsats till resonemangen om sambor används här inte ord som ”normalt” eller ”lätt”, utan denna ”mångfald” av gemenskaper sägs istället visa på ”att det är mycket tveksamt om det är lämpligt att genomföra en enhetlig reglering”.¹³⁵

De nämnda hushållsgemenskaperna bär emellertid ofta på en historia av långt samboende och medlemmarna har ofta delat uppväxt eller haft uppfostringsansvar för andra medlemmar i hushållet, vilket borde innebära att det finns en potential för en komplex ekonomisk sammanflätning. Trots detta anses det inte kunna finnas ett behov av reglering för dessa hushållsgemenskaper då den ekonomiska gemenskapen ”i allmänhet” inte lär bli så utpräglad i icke-äktenskapliga relationer. Det antas också att parterna ”torde, även om hem och hushåll är gemensamt, normalt hålla reda på vad var och en förvärvat och fortlöpande avväga varderas insatser för gemenskapen”.¹³⁶ Vad det senare påståendet grundar sig i är oklart och det är även oklart varför detta inte anses gälla i äktenskapsliknande förhållanden. Äganderätten förändras inte under samboskapet, eller äktenskapet, och det borde därmed även finnas makar och sambor som håller reda på vem som äger vad. Samtidigt konstateras det i förarbetena att sambor normalt i jämförelse med makar har lättare att särskilja vilken egendom som är enskild och gemensam på grund av att samborelationerna är kortvariga.¹³⁷ Med andra ord kan det ifrågasättas till vilken grad den påstådda ekonomiska sammanblandningen faktiskt är större i samboförhållandet än i andra hushållsgemenskaper.

Utifrån en intervjuundersökning genomförd i anslutning till SOU 1999:104 konstaterades att den ekonomiska sammanblandningen i dessa andra hushållsgemenskaper sällan tycks motsvara den sammanflätning som uppstår mellan äkta makar eller sambor vid uppbyggnaden av ett gemensamt hem. Även om den ekonomiska sammanflätningen inte är densamma som vid ett äktenskap eller samboskap verkar det dock föreligga någon form av ekonomisk gemenskap. I hushåll där föräldrar och vuxna barn samlever förelåg det enligt undersökningen en ekonomisk sammanblandning i form

¹³⁵ SOU 1981:85, s. 135.

¹³⁶ Ibid., s. 135 citat och 136; prop. 1986/87:1, s. 99.

¹³⁷ 1 kap. 3 ÄktB; prop. 1986/87:1, s. 104.

av ett fast belopp som inkluderar hyra och andra vardagliga kostnader, men också andra typer av ekonomiska uppgörelser. Hushållsgemenskaper mellan syskon karaktäriserades av att de delade lika på alla utgifter, både av större inkomst och vardagliga inköp. Även i så kallade övriga relationer delades boendekostnaden och kostnader för gemensamma matkostnader.¹³⁸ Som konstaterats ovan föreligger det dock inga krav på hur den ekonomiska sammanblandningen ska se ut för att sambor ska anses ha ett gemensamt hushåll, det räcker endast med ”ett visst mått” av ekonomisk gemenskap. På så sätt borde det inte vara omöjligt att likställa de ekonomiska förhållanden som sker i andra hushållsgemenskaper med samboskapets hushåll. Sambolagstiftningens exklusivitet, och legitimitet, gällande hushållsgemenskaper kan därmed ifrågasättas.

Sambolagstiftningen är sammanfattningsvis inte en neutral problemlösning för hushållsgemenskap, utan kan tydligt ses avgränsas i likhet med *parförhållandet* eller vad Fineman skulle beskriva som *the sexual family*. Den sexuella relationen – eller snarare de värderingar som denna relation tänks bära med sig i form av ansvar och omsorg – mellan parterna blir avgörande för huruvida en hushållsgemenskap ska inkluderas i lagen eller inte. Några liknelser mellan de andra hushållsgemenskaperna och *parförhållandet*, exempelvis att man lever, äter och umgås tillsammans, görs inte och det finns ingen vilja till att inkludera dessa i lagstiftningen. Detta val kan kontrasteras med hur den sociala samvaron är central för den norska lagstiftningen. I de svenska förarbetena genomsyras istället beskrivningarna av de andra hushållsgemenskaperna av hur annorlunda och ovanliga de är. Genom denna andrefiering blir det också orimligt att ge denna grupp tillgång till samma lagstiftning som sambor.

3.4 Att bevisa ett samboskap

Som konstaterats är samboskapet svårt att definiera och det står inte heller helt klart hur det juridiskt kan bevisas.¹³⁹ Med hänsyn till förutsebarheten inom exempelvis offentligrättslig rättstillämpning är det dock ofta angeläget att kunna fastställa relationens juridiska status. I förarbetena konstateras att det inte går att uppställa några generella kriterier utan det blir fråga om en helhetsbedömning i det enskilda fallet.¹⁴⁰

¹³⁸ SOU 1999:104, s. 308ff; Prop. 2002/03:80, s. 64f.

¹³⁹ En lösning som återkommande tas upp är *registrering* av samboskap vilket skulle leda till ökad förutsebarhet. Jag tycker att idén och viljan registrera är intressant eftersom den verkar för att med samboskapets informella karaktär. En registrering skulle göra samboskapet mer likt ett, formellt, registrerat partnerskap. Som det konstateras återkommande i förarbetena så skulle många inte registrera sig och jag menar att det beror på att registreringen skulle bryta med den grundläggande informaliteten av förhållandet.

¹⁴⁰ SOU 1999:104, s. 186.

Folkbokföringsadressen används återkommande som en indikator för huruvida relationen är stadigvarande eller inte. Det framgår av förarbeten att det normalt går att utgå från att samboendet är tänkt att vara stadigvarande om två personer flyttar ihop och folkbokför sig tillsammans. Även införskaffandet av bostad och gemensamt bohag anses utgöra grund för ett sådant antagande.¹⁴¹ Ett problem som uppstår är dock gränsdragningen mot andra typer av relationer. Två kompisar som flyttar ihop under studietiden lär folkbokföra sig i samma grad som par som flyttar ihop eftersom folkbokföring ska ske på den bostad som personen anses bosatt i, det vill säga där denne regelmässigt tillbringar sin dygnsvila.¹⁴² Syftet med folkbokföringen är att ”spegla befolkningens verkliga bosättning, identitet och familjerättsliga förhållanden” för att på så sätt ge korrekta uppgifter för myndighetsbeslut.¹⁴³ Lagstiftningen gäller alltså alla personer och inte bara personer som lever i ett parförhållande. Det finns inte heller någon möjlighet till registrering av samboförhållanden vilket gör att det i folkbokföringen inte görs en skillnad mellan två kompisar som bor tillsammans, och två personer som lever i ett parförhållande. Folkbokföringen bör därmed kunna användas som bevis för att personer stadigvarande bor tillsammans, men eftersom lagstiftningen gäller för alla i Sverige bosatta personer borde de ge ett begränsat bevisvärde för ett samboskap och bör främst särskilja samboskap från särboskap.

I förarbetena menas att det inte går, samt att det till och med föreligger starka skäl mot, att ge sambornas egna uppfattningar om förhållandet en avgörande betydelse. Detta eftersom de då skulle kunna välja om de vill anses vara sambor eller inte beroende på vad som gynnar dem.¹⁴⁴ Påståendet att parternas subjektiva åsikter inte ska väga in i bedömningen blir särskilt intressant då parrelationen i vår tid primärt definieras utifrån individens egna känslor och det finns få offentliga och kodifierade normer för relationen.¹⁴⁵ Att exkludera parternas egna uppfattningar om samboendet gör det därmed i grunden svårt att utreda samboendets art. Det är självfallet rimligt att försöka förhindra bidragsfusk, men denna intresseavvägning motverkar också de med faktisk auktoritet på området att ge sin bild. Samtidigt är det här ett problem som har uppkommit genom att konstruktionen av samboskapet till stor del grundas på subjektiva upplevelser.

¹⁴¹ Ibid. Ett samboskap kan även föreligga utan gemensam folkbokföring, Prop. 1986/87:1, s. 253; Se NJA 1994 s. 256.

¹⁴² 6–7 §§ folkbokföringslag (SFS 1991:48).

¹⁴³ Prop. 2012/13:120 *Folkbokföringen i framtiden*, s. 34f.

¹⁴⁴ SOU 1999:104, s. 183f; Prop. 2002/03:80, s. 28f; Se NJA 1994 s. 256.

¹⁴⁵ Illouz, *Varför gör kärlek ont?*, s. 51f.

Lagstiftaren var i högsta grad medveten om att begreppet innebär en risk för ökad rättsosäkerhet, men det var en risk man var beredd att ta för att inkludera fler typer av sambor.¹⁴⁶

Det ovanstående resonemanget motsägs dock, paradoxalt nog, då parternas egen uppfattning i vissa fall ska tillämpas betydelse vid bedömningen av huruvida samboendet är *stadigvarande* eller inte. Samma resonemang återkommer angående att det inte ska företas någon form av utredning av parternas sexualliv, utan att det istället bör undersökas ”hur parterna betraktar sig själva och hur de betraktas av omgivningen” eller hur deras gemenskap i form av ”semester, vänner och umgängesliv” ser ut.¹⁴⁷ Även om det i förarbetena mycket tydligt har understrukits att parternas egna synpunkter inte bör väga alltför tungt, återvänder man till att parternas subjektiva åsikter om förhållandet har betydelse. Samtidigt efterfrågas bevis om den offentliga bilden av relationen, alltså hur den uppfattas av andra personer. En sådan begäran är emellertid, som Illouz konstaterar, inte alltid möjlig att tillfredsställa, då dagens moderna parförhållande inte följer tydliga och offentliga normer som på 1800-talet, utan är byggt på ett system av känslomässig autenticitet.¹⁴⁸ Följaktligen föreligger det inte en enhetlig och motsägelsefri metod för att fastställa samboförhållandet.

Motviljan till att inkludera den subjektiva uppfattningen om relationen kan emellertid få påtagliga konsekvenser för den enskilde. Sociologen Linnéa Bruno skriver i sin avhandling om hur myndigheter och det svenska välfärdssamhället kan utnyttjas av män som utövar våld. Domstolar och myndigheter såsom Försäkringskassan kan vara ett verktyg i våldsutövningen mot de kvinnor som männen tidigare har haft ett förhållande med. De kan exempelvis lämna felaktiga uppgifter till myndigheten vilket kan göra att kvinnan förvägras bidrag. En sådan uppgift kan vara att mannen vägrar ändra sin folkbokföring eller uppger att kvinnan lever med en ny man. Bruno påpekar att det är viktigt att myndigheterna arbetar med dessa frågor, särskilt då det inte alltid är uppenbart att dessa handlingar utgör våld. Om myndigheterna inte uppmärksammar detta riskerar de istället för att motverka våldet, medverka till det.¹⁴⁹ Vid oenighet mellan sambor konstateras det dock i förarbetena att de enskildas subjektiva uppfattning av relationen

¹⁴⁶ SOU 1999:104, s. 185.

¹⁴⁷ Ibid., s. 186.

¹⁴⁸ Illouz, *Därför gör kärlek ont*, s. 51.

¹⁴⁹ Linnea Bruno, *Ofridstid: fädrens våld, staten och den separerande familjen*, Diss. (sammanfattning) Uppsala universitet, Uppsala, 2016, s. 87ff.

ska få betydelse vid handläggningen.¹⁵⁰ Vid bedömningen av samboskapet krävs det därmed att den enskilde handläggaren har kunskap om och möjlighet att identifiera våldet och sedan göra avsteg från den normala handlägningsprocessen för att inkludera den subjektiva upplevelsen av förhållandet. Motviljan till att inkludera den enskildes uppfattning om relationen och att misstänkliggöra dennes intentioner, kan med andra ord innebära ovälkomna konsekvenser.

3.5 *Sambo – ett oklart begrepp*

Sambobegreppet formas i grunden utifrån antaganden om familjen vilka ses som självklara och naturliga. Utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv är det dock inte möjligt att fastställa något endast utifrån påståenden om att det är naturligt. Detta blir särskilt relevant då samboskapets juridiska definition till stor del definieras utifrån rekvisitet *parförhållande*, en relation som i högsta grad är historiskt och kulturellt specifik. Samboskapet kan därmed vara svårt att fastställa enhetligt över tid och mellan olika generationer.

Samboskapets gränsdragning sker huvudsakligen utifrån villkoret om ett *sexuellt samliv*, eller vad jag menar är ett villkor för sexuell attraktion. Detta kan anses olämpligt då det varken går eller bör utredas. Dock kan samlivet inte avfärdas som irrelevant då det är gränsdragande för vilka hushåll som ska inkluderas i lagstiftningen. Bevisfrågan blir på så sätt omöjlig då exempelvis två vänner som under lång tid har bott tillsammans och delar hushåll i princip blir omöjliga att på ett konkret och rättssäkert sätt särskilja från sambor. Det sexuella samlivet är också centralt för att äktenskapliga rättigheter ska kunna tillämpas analogt på samboskapet eftersom det enligt Fineman i vårt samhälle är i relationer grundande i en sexuell relation som det mänskliga beroendet ska vårdas och omhändertas.¹⁵¹ Denna koppling kommer att diskuteras vidare i nästa kapitel.

I diskussionen angående *gemensamt hushåll* konstateras att samboskapets särställning gentemot andra hushållsgemenskaper kan ifrågasättas. Den ekonomiska sammanblandningen mellan parterna visas inte vara så säregen eller utbredd som den menas vara i förarbetena. Gränsdragningen mellan *parförhållandet* och andra hushållsgemenskaper som naturlig och uppenbar kan därmed diskuteras. Utifrån lagstiftningens ekonomiska syften borde därmed flera hushåll kunna inkluderas. Oavsett

¹⁵⁰ SOU 1999:104, s. 188.

¹⁵¹ Fineman, *The Neutered Mother, the Sexual Family and Other Twentieth Century Tragedies*, s. 150f.

vacklar legitimiteten i exkluderingen av dessa. Gränsdragningen förklaras återigen utifrån att sambolagen i grunden är styrda av gränsen mellan sexuell och icke-sexuell relation.

Samboskapets rekvisit *stadigvarande bo tillsammans* är till stor del flexibelt och förslaget om att införa tydligare tidsgränser för när sambolagen ska bli tillämplig avvisas. Flexibiliteten leder dock till att begreppet blir svårt att avgränsa vilket kan göra det oklart för individerna när exempelvis en bodelning kan ske eller inte, eller i förhållande till myndighetsbeslut vilket kommer diskuteras ytterligare nedan. För att göra sambobegreppet mer förutsebart skulle jag därmed förorda att det i detta rekvisit skulle införas ett tydligare tidsintervall. Detta är en lösning som inte skulle kräva några större rättsliga förändringar men skulle innebära en tydlig gräns för när relationen i rättslig mening är ett samboskap.

Hur samboskapet ska bevisas är centralt och frågan kommer fortsätta behandlas i nästa kapitel. Folkbokföringen och gemensamma avtal är avgörande faktorer men inte tillräckliga för att fånga parförhållandets särart i förhållande till andra hushållsgemenskaper. Som konstaterats är inte folkbokföringen unik för samboskapet och det är inte heller möjligt att registrera sig just som sambo. Avtal och ekonomiska förhållanden är även förekommande i andra relationer vilket gör att dessa inte kan ses som avgörande bevis för att just ett samboskap föreligger. Synen på parternas vilja och åsikter varierar i förarbetena beroende på vilken fråga det är som ska undersökas. Denna ambivalenta inställning utgår i vissa fall från att parterna annars skulle kunna missbruka samboskapet, samtidigt som den subjektiva uppfattningen ibland ses som nödvändig för att kunna beskriva relationen. Oavsett leder detta till oklarheter och svårigheter för den enskilde att kunna förutse vad som krävs för att bevisa ett samboskap.

4 Offentlighetsrättsliga konsekvenser av samboskapet

I det tidigare kapitlet har jag utrett samboskapets konstruktion där jag konstaterade att begreppet i högsta grad är svårt att fastställa juridiskt. Svårigheterna ligger till stor del i att fastställa när relationen föreligger eller inte, att andra relationer riskerar förväxlas med samboskapet och ett grundläggande problem med hur relationen ska fastställas rättsligt. Utifrån denna undersökning kommer jag att utreda samboskapet i offentlighetsrätten utifrån principerna om rättssäkerhet och ändamålsenlighet. Jag kommer först att undersöka *bostadsbidraget* där samboskapet bland annat påverkar biståndets beviljande. Här blir den sökandes bevisbörda och samboskapets konstruktion utifrån det sexuella samlivet särskilt relevant för diskussionen. Därefter kommer jag att diskutera samboskapet i relation till *utmätning* av egendom och lön. I detta avsnitt ligger betoningen på samboskapets likställighet med äktenskapet och gränsdragningen mot andra hushållsgemenskaper. Sist kommer jag att diskutera huruvida det är ändamålsenligt att samboskapet som juridiskt begrepp, tillsammans med äktenskapet, är den avgörande relationen för uppfyllelse av *parboendegarantins* syften. Avslutningsvis kommer jag att sammanfatta mina slutsatser.

4.1 Bostadsbidrag

Bostadsbidraget har sina rötter i stödformer från 1930-talet och syftar till att stötta ekonomiskt svaga hushåll för att ge dem möjlighet till en god bostadssituation. Bidraget är idag en behovsprövad förmån som lämnas till barnfamiljer och unga mellan 18 och 29 år.¹⁵² I det här första avsnittet om bostadsbidraget kommer jag att gå igenom bostadsbidragets utformning och följer i relation till samboskapet.

Biståndets beviljande och storlek beror av hushållets medlemmar, bidragsgrundande inkomst samt bostadens storlek. Bidraget beräknas därmed olika för barnfamiljer och unga där en större summa kan beviljas barnfamiljer.¹⁵³ Barnhushållen

¹⁵² Prop. 2004/05:112 *Ändrade regler för bostadsbidrag*, s. 9; Lars Bejstam, Socialförsäkringsbalk 94 kap. 1 §, Karnov (JUNO), besökt 15 september 2020; Riksrevisionen, *Återkrav av bostadsbidrag – lätt att göra fel*, RIR 2018:4, s. 9; Prop. 1992/93:174 *Om administrationen av bostadsbidragen till barnfamiljer m.m.*, s. 45.

¹⁵³ 96 kap. 2 och 10–11 §§ SFB. För barnfamiljer gällde 2020 att bidraget minskas med den inkomst som överstiger en årsinkomst om 75 000 kronor för samboende. Det bör dock uppmärksammas att individuella inkomstgränser gäller, även om ansökan ska vara gemensam. Alltså kan båda parterna tjäna 75 000 kronor om året utan att det görs något avdrag. För ensamstående gäller att bidraget minskas med 20 procent av den inkomst som överstiger en årsinkomst om 150 000 kronor. 97 kap. 15 § SFB; Försäkringskassan, *Bostadsbidrag till familjer och ungdomar*, Vägledning 2004:10, s. 86.

För personer under 29 år är inkomstgräns för ensamstående 41 000 kronor per år och 58 000 kronor per år för sambor. Bidraget minskas med en tredjedel av den inkomst som överstiger dessa beloppsgränser. Summan för unga sambor utan barn beräknas dock inte individuellt utan parternas inkomster beräknas gemensamt. 97 kap. 24 § SFB.

står för majoriteten av bostadsbidragmottagandet, av 180 000 hushåll var 145 000 barnhushåll 2016. De flesta hushåll som mottog bostadsbidrag – 59 procent – var ensamstående mödrar, 35 procent av hushållen bestod av makar och sambor medan resterande 6 procent utgjordes av ensamstående fäder.¹⁵⁴

Bostadsbidragets användning av sambobegreppet utgår från definitionen i sambolagen.¹⁵⁵ Bidraget innehöll fram till lagändringen 2005 ett kvalificerat sambobegrepp då personerna, förutom att klassificeras som sambo, även behövde ha eller ha haft gemensamma barn eller vara folkbokförda på samma adress. Därmed förekom det fall då personer var sambor i familjerättslig mening, men eftersom de inte uppfyllde bostadsbidragets övriga kriterier likställdes de inte med makar. Regeringen menade i förarbetena till lagändringen 2005 att lagstiftningen skulle anpassas till de ”faktiska förhållandena” och att sambor därmed skulle omfattas, det vill säga likställas med makar, endast på grund av att de var sambor.¹⁵⁶ Resonemanget om ”faktiska förhållanden” är som tidigare konstaterats ett vanligt argument för att sambor ska likställas med makar vilket kan ses komma ur *familjebildningsneutralitet* som diskuterats ovan.

Idag likställs alltså sambor med makar vid bedömningen av hushållets medlemmar. Om det på grund av omständigheterna är sannolikt att två personer är sambor, ska även de likställas med sambor. För att presumtionen ska brytas krävs det att den som ansöker eller tar emot bidraget visar att parterna inte är sambor. Inspektionen för socialförsäkringen, IFS, konstaterar att det kan föreligga ekonomiska incitament att söka bostadsbidrag som ensamstående framför att söka det som sambo, eftersom det då kan vara lättare att beviljas bidrag. Försäkringskassan anser att det finns en hög risk för att den sökande utelämnar uppgift om att denne lever som sambo för att få ett mer förmånligt bistånd. Båda makarna eller samborna måste nämligen ha mycket låga inkomster för att kunna beviljas bidraget och bidraget börjar reduceras tidigare för sammanboende än för ensamstående.¹⁵⁷ Om en person anses vara sambo, istället för ensamstående, så föreligger det följaktligen en risk att denne nekas bidrag. Risken att bostadsbidraget utbetalas utifrån nivån till sambor trots att den sökande är ensamstående kan ses som ett problem då den enskilde riskerar att få inget eller ett för lågt bidrag. Detta lyfts dock varken av IFS eller Försäkringskassan som ett faktiskt problem.

¹⁵⁴ Prop. 2017/18:6, *Nytt särskilt bidrag inom bostadsbidraget för barn som bor växelvis*, s. 19.

¹⁵⁵ 2 kap. 13 § SFB.

¹⁵⁶ Prop. 2004/05:112, s. 20.

¹⁵⁷ 95 kap. 6 § SFB; Inspektionen för socialförsäkringen, *Kontroller i handläggningen av bostadsbidrag*, 2016:7, s. 55 och 67. Se not 153 för mer detaljerad information om inkomstgränserna.

Bostadsbidraget angavs i prop. 1995/96:186 ha en familjepolitisk inriktning och ska ses som en del i det familjeekonomiska stödsystemet. Därmed ska inte två vuxna som delar bostad ”men i övrigt inte har några relationer med varandra tillsammans kunna få bostadsbidrag”.¹⁵⁸ Därför anses inte syskon, föräldrar och vuxna barn eller vänner kunna ingå i bostadsbidragets personkrets. I likhet med diskussionerna kring sambobegreppets konstruktion föreligger uppfattningen att personer som bor med varandra utan att ha en sexuell relation inte har någon form av gemenskap, eller i vart fall inte en gemenskap som bör värderas rättsligt.

När frågan om vilka som ska inkluderas i personkretsen diskuteras i prop. 1995/96:186 gäller dock saken huruvida homosexuella sambor ska likställas med makar. Registrerat partnerskap – som har samma rättsverkningar som äktenskapet – hade året innan blivit ett möjligt civilstånd för homosexuella par men regeringen var ”inte beredd att nu föreslå en ytterligare vidgning av kretsen bostadsbidragsberättigade av samma kön”.¹⁵⁹ Detta trots att både heterosexuella makar och sambor gavs möjlighet att inkluderas i bostadsbidragsbedömningen. Homosexuella sambor omfattas dock idag efter att sambolagen blev könsneutral 2003. På detta sätt har den heterosexuella hegemonin inte bara påverkat den familjerättsliga lagstiftningen, utan även offentlighetsrättsliga bistånd.

Om bostadsbidraget anses ha utgivits på felaktiga grunder kan det leda till återkrav och återbetalningsskyldighet för den enskilde. För bostadsbidrag gäller så kallad strikt återbetalningsskyldighet vilket innebär att bidragsmottagaren alltid, oavsett om det är mottagaren eller myndigheten som orsakat felet, är återbetalningsskyldig.¹⁶⁰ Återkraven kan få negativa konsekvenser i form av skuldsättning vilket särskilt drabbar de mest ekonomiskt svaga. Skuldsättning på grund av obetalda återkrav är inte särskilt ovanligt, då en femtedel av återkraven inte återbetalas.¹⁶¹ Till skillnad från socialförsäkringens övriga individuella förmåner utgör bostadsbidraget ett undantag eftersom bidraget beviljas för makar och sambor gemensamt. Detta leder till att återbetalningskravet blir solidariskt mellan parterna, vilket i praktiken ofta leder till att den ena parten återkrävs av Försäkringskassan. Oftast är det kvinnor som blir återbetalningsskyldiga eftersom det i

¹⁵⁸ Prop. 1995/96:186, s. 47.

¹⁵⁹ Ibid.

¹⁶⁰ 108 kap. 9 § SFB. Felaktiga utbetalningar orsakade av Försäkringskassan stod 2019 för 17,8 procent av de felaktiga utbetalningarna. Det är en minskning från de tidigare åren då felutbetalningarna uppgick till, 28,3 procent 2018 och 25,5 procent 2017. Minskningen ska dock tolkas med försiktighet eftersom den kan härledas till att det har skett förändringar i rapporteringshandläggningen på myndigheten. Försäkringskassan, *Försäkringskassans årsredovisning 2019*, 2019, s. 29.

¹⁶¹ Riksrevisionen, *Återkrav av bostadsbidrag – lätt att göra fel*, s. 5f.

många fall är deras bankkonton som är registrerade hos myndigheten och de har oftare andra ärenden hos myndigheten mot vilka återkravet kan kvittas.¹⁶²

4.1.1 Att utreda det som inte får utredas

Med avstamp i den bakgrund om bostadsbidraget som har givits ovan så kommer jag i det här avsnittet att diskutera den enskildes bevisbörda gällande dennes boendesituation. Diskussionen kommer att föras utifrån analysen av samboskapets konstruktion och utifrån principen om *rättssäkerhet* med betoning på *förutsebarhet*.

För att avgöra rätten till och summan för bostadsbidrag krävs det att boendeförhållandena utreds. I prop. 2004/05:112 påpekades det att utredning av boendesituationen kan ”vara förenat med stora svårigheter”, särskilt om den sökande inte medverkar till utredningen. Det kompliceras ytterligare av att det trots allt är ”den enskilde som bäst känner till sina boendeförhållanden”.¹⁶³ Försäkringskassan påtalade detta i sitt remissvar och menade att ett större ansvar borde läggas på den sökande att visa på omständigheter som bevisar att denne är ensamstående. Propositionen följdes av lagstiftning för en ökad bevisbörda för den sökande, genom regeln om att två personer ska likställas med sambor, och därmed även med makar, om det görs sannolikt att de är sambor.¹⁶⁴ Det bör därmed kunna anses att ytterligare en grupp, förutom sambor, kan likställas med makar eftersom de faktiska omständigheterna inte behöver föreligga, utan det räcker att det är *sannolikt* att parterna är sambor. Denna grupp kan överensstamma med exempelvis inneboenden eller kompisar som bor ihop. Som tidigare konstateras omfattas dessa hushållsgemenskaper inte av någon särskild familjerättslig reglering men gruppens bevisbörda ökar mot det offentliga. Denna utvidgning är möjlig på grund av att sambobegreppet i grunden är löst definierat. Samboförhållandet kan sättas på en skala över sannolikt och bevisat, vilket inte är möjligt för exempelvis äktenskapet eller barn-föräldrarelationen där det föreligger ett antingen-eller-förhållande.

Bevisbördebestämmelsen ansågs ligga i linje med den förvaltningsrättsliga principen om ”att den som ansöker om ett bidrag normalt är skyldig att visa att han eller hon uppfyller villkoren” och motiverades motverka skenseparation mellan makar samt minska utrymmet för att ”ett faktiskt sambohushåll skall kunna karaktäriseras som ett ensamhushåll”.¹⁶⁵ Beskrivningen av det ”faktiska” sambohushållet vittnar om idén att det

¹⁶² Försäkringskassa, *Skrivelse till regeringen*, Diariennr: 053107-2017, 22 januari 2018, s. 26f.

¹⁶³ Prop. 2004/05:112, s. 21.

¹⁶⁴ *Ibid.*, s. 20.

¹⁶⁵ *Ibid.*, s. 22 och 30.

finns ett tydligt avgränsat förhållande som är möjligt att separera från andra relationer. Som konstaterats i det tidigare kapitlet, är denna särskiljning svår att säkerställa på ett rättssäkert sätt då sambobegreppet i grunden är ett juridiskt oklart begrepp. Med andra ord föreligger det inte ett enhetligt och ”faktiskt” sambohushåll som efterfrågas i förarbetena. Kravet på att bevisa boendeförhållandena blir svårt att uppnå på grund av samboskapets svårdefinierade och informella karaktär.

Huruvida personerna bor tillsammans eller är särlevande är en central fråga för biståndsbedömningen. Frågan kan exempelvis aktualiseras om parterna har levt tillsammans och sedan separerat. Gällande makar stadgas det i Försäkringskassans vägledning att det kan räcka att anses som särlevande om den sökande hänvisar till skilda folkbokföringsadresser eller att maken lever utomlands. I de fall som det krävs en mer noggrann utredning omnämns exempelvis omständigheter som att ”personens make har en c/o-adress eller inte är folkbokförd i en egen bostad”, ”personen har fått ytterligare barn med maken efter att de har separerat”, ”det finns uppgifter som tyder på att personen har gemensam ekonomi med sin make trots att personen ansöker som ensamstående” samt ”personen har beviljats bostadsbidrag som ensamstående förut, men fortfarande är gift när hen ansöker nästa gång”.¹⁶⁶

För att avgöra om två personer lever som sambor finns det, förutom de omständigheter som precis radades upp, ett särskilt metodstöd för sambo med en ej uttömmande lista med ytterligare omständigheter. Metodstödet behöver dock inte användas om parterna har skrivit en gemensam ansökan och angett sig vara sambor. I materialet skrivs att gemensam folkbokföringsadress och gemensam bostad kan vara exempel på omständigheter som gör samboskap sannolikt. Den gemensamma bostaden kan indikeras genom ”gemensamt hyresavtal, gemensamt ägande, namn på ytterdörren eller samma adress”. Här upprepas även gemensamma barn och ytterligare gemensamma barn efter separation som en indikation på samboskap.¹⁶⁷

Omständigheterna ringar in samboskapets rekvisit till viss del. Exempelvis kan en undersökning av gemensam ekonomi och gemensamt ägande ses undersöka rekvisitet *gemensamt hushåll* medan en undersökning av omständigheter gällande bostaden undersöker rekvisitet *stadigvarande bo tillsammans*. Dock saknas det i metodstödet en metod för undersökning av rekvisitet *parförhållande* vilket blir ett problem då, som visats ovan, detta rekvisit trots allt är centralt för samboskapet. Med andra ord behövs det någon

¹⁶⁶ Försäkringskassan, *Bostadsbidrag till familjer och ungdomar*, s. 27.

¹⁶⁷ *Ibid.*, s. 29.

form av behandling av rekvisitet för att samboskapet ska kunna särskiljas från andra typer av relationer. Som tidigare konstaterat kan det anses direkt olämpligt att undersöka parförhållandet, och till och med i strid med artikel 8 EKMR. Denna fråga lyfts även i metodstödet där det konstateras att det är viktigt att den personliga integriteten inte kränks vid utredning av boendeförhållandena, samt att den enskilde är ”införstådd med att han eller hon själv råder över vilka uppgifter som han eller hon vill åberopa”.¹⁶⁸ Den omöjliga – och rättsosäkra – situationen som *parförhållandet* uppställer blir här påtaglig i den faktiska rättstillämpningen. En ändamålsenlig utredning av rekvisitet kan inte ske och sker inte heller, vilket leder till att samboskapet inte utreds i sin helhet.

Omständigheterna att paret har gemensamma barn, eller att barn har fötts efter en separation, kan på sätt och vis ses som en objektiv indikation på att det föreligger ett *parförhållande*, eller i vart fall en sexuell relation mellan parterna. Samtidigt betyder inte barnen att det fortfarande föreligger ett *parförhållande*. Gemensamma barn som indikator för samboskapet gör det samtidigt svårt att påvisa att samboskapet har avslutats, eftersom barnen är en omständighet separat från huruvida föräldrarna vill fortsätta leva tillsammans. Som konstaterat gäller inte heller de i sambolagen mer konkreta upphöranderegler i annan lagstiftning, vilket gör just situationen när ett samboskap har upphört svår att tydligt fastställa.

I brist på omständigheter gällande just *parförhållandet* kan det antas att detta rekvisit anses föreligga underförstått då parterna exempelvis har gemensam folkbokföring. En slutsats som kan ses som ogrundad och baserad på irrelevanta och missvisande fakta. Denna rättsosäkerhet kan särskilt bli ett problem för kvinnor som har blivit utsatta för våld av tidigare sambo. I dessa fall är det just förändringen i rekvisitet *parförhållande* som är central. Den rörliga definitionen av sambobegreppet kan på så sätt bli ett verktyg för män som utsatt sin tidigare partner för våld att fortsätta att hävda att paret lever tillsammans i relation till Försäkringskassan.¹⁶⁹ Eftersom det är den sökandes ansvar att bevisa att paret inte lever tillsammans kan utsagor om det motsatta från mannens håll göra bevisfrågan mer komplicerad.

¹⁶⁸ Försäkringskassan, *Bostadsbidrag till familjer och ungdomar*, s. 29. Försäkringskassan har emellertid rätt att kontakta den sökandes arbetsgivare, läkare, anordnare av personlig assistans eller någon annan som kan antas kunna lämna behövliga uppgifter. Myndigheten får därmed begära ut journaler från sjuk- och hälsovården samt även besöka den försäkrade i dennes hem eller på dennes arbetsplats. 110 kap. 14 och 31 §§ SFB.

¹⁶⁹ Se avsnitt 3.4 Att bevisa ett samboskap, om myndigheter som verktyg för mäns våldsutövning.

Alltså bör det konstateras att samboende inte är samma sak som samboskap och att en enkelspärig inriktning på bostadsgemenskap inte kan, i sambolagens mening, fastställa huruvida ett samboskap föreligger eller inte. Med andra ord så ska inte bostadsbidrag nekas eller beräknas annorlunda bara för att den sökande bor tillsammans med en annan person – ett samboskap måste fastställas. Det uppmärksammas emellertid av Försäkringskassan att personer kan dela bostad utan att vara sambo och att de ska betraktas som separata hushåll.¹⁷⁰ Med andra ord är andra hushållsgemenskaper möjliga inom biståndsbedömningen. Detta nämns dock väldigt kort, och tyngdpunkten av metodstödet ligger på att utreda bostadsgemenskap vilket – i kombination med frånvaron av undersökningsmetoder för parförhållandet – gör att samboende personer utan parförhållande riskerar att bedömas som sambor. Denna situation är oförutsebar för den enskilde och kan leda till uteblivet bostadsbidrag eller återbetalningsskyldighet.

Att utredningarna om samboskapet har rättssäkerhetsproblem är något som understöds av en intervjustudie från IFS. Utredningar och bedömningar av sambor anses enligt en av de intervjuade vara svårare än ärenden där den sökande är gift. IFS exemplifierar detta genom samboendepresumtionen som föreligger för makar om den sökande inte visar att de bor isär. Denna föreligger inte för samboförhållanden. För att bevisbördan för den enskilde ska aktualiseras i fall då en sökande undersöks för eventuellt samboskap, ska det istället *först* föreligga omständigheter som gör det sannolikt att parterna lever i ett samboförhållande. Handläggarna anser dock att det inte görs tillräckligt stor skillnad i handläggningen beroende på om personerna är sambor eller makar. Alltså görs det inte en tillräcklig åtskillnad mellan grupperna och sambor handläggs under makars samboendepresumtion. Även omprövningsenheten konstaterar att utredningarna om samboskap är bristfälliga och påpekar att det föreligger stora svårigheter för både den sökande och handläggarna att veta vilka typer av handlingar som ska lämnas in för att kunna fastställa särlevnad.¹⁷¹

Enligt IFS:s intervjuer med handläggare och specialister på Försäkringskassan är uppgift om folkbokföring av ”avgörande betydelse vid bedömning av om två personer bor ihop eller inte”.¹⁷² IFS anger att skenseparationer förekommer, men att de är svåra att upptäcka och att handläggarna därför i mångt och mycket måste lita på

¹⁷⁰ Försäkringskassan, *Bostadsbidrag till familjer och ungdomar*, s. 42.

¹⁷¹ Inspektionen för socialförsäkringen, *Kontroller i handläggningen av bostadsbidrag*, s. 68ff.

¹⁷² *Ibid.*, s. 67.

folkbokföringen.¹⁷³ Folkbokföringens betydelse är förståelig men är, som tidigare diskuterats, ett trubbigt instrument för att fastställa samboskapet då det inte skiljer sambor från andra hushållsgemenskaper. Folkbokföringen kan inte heller ses som ett exakt instrument för att avgöra de verkliga förhållandena, vilket blir ett problem både för den enskilde och för myndigheten.

Försäkringskassans handläggning av sambor betonar främst boendegemenskap och gemensam folkbokföring, vilket inte överensstämmer med sambolagens definition av samboskapet. Rekvisitetet *parförhållande* uteblir i stort sett, förutom gällande frågan om gemensamma barn. Frågan är vad referensen till sambolagen gör för bostadsbidragets tillämpning om den rättsliga definitionen av sambo i praktiken inte går att utreda rättssäkert. Sambobegreppets rättsosäkra karaktär försvårar och försämrar förutsättningarna för handläggningen och riskerar att drabba sökande med uteblivet bidrag eller till och med återbetalningsskyldighet. Då det är främst är kvinnor som är mottagare av bidraget, och oftast är de som blir återbetalningsskyldiga, är det också denna grupp som drabbas av rättsosäkerheten.

4.2 Utmätning

I detta avsnitt kommer jag att redogöra för samboskapets inverkan på *utmätning av egendom och lön*. Jag kommer även att förklara hur sambobegreppet definieras i relation till utmätningförfarandet. Grundläggande för utmätningförfarandet är att sambor likställs med makar. Detta kommer diskuteras i underavsnittet, där betoningen kommer att läggas vid de tidigare förhandlingarna kring denna likställning.

Utmätning genomförs av Kronofogdemyndigheten och innebär att en skuld betalas genom att den skyldiges – gäldenärens – egendom säljs. Det kan även ske utmätning av lön vilket sker genom att arbetsgivaren betalar ut en del av lönen till Kronofogdemyndigheten. Sambor likställs med makar i utmätningbalken.¹⁷⁴ Huruvida gäldenären är sambo – definierat i enlighet med sambolagen – har som vi ska komma att se betydelse för vilken egendom som kan utmätas. Gränsdragningen för när ett samboskap anses föreligga anses ”utan vidare” framgå av omständigheterna, men det är ”naturligtvis inte meningen” att myndigheten ska undersöka sambornas rent privata förhållanden, vilka bör kunna översättas till rekvisitetet *parförhållande*.¹⁷⁵ Dessa förbehåll

¹⁷³ Inspektionen för socialförsäkringen, *Kontroller i handläggningen av bostadsbidrag*, s. 68ff.

¹⁷⁴ 4 kap. 19 § UB; 1 § 2 st. sambolagen.

¹⁷⁵ Prop. 1980/81:8, s. 1210.

mot att undersöka *parförhållandet* ligger i linje både med argumentationen i förarbetena till sambolagen och rätten till privatliv enligt artikel 8 EKMR.

I utmättningsärenden verkar det emellertid som att Kronofogdemyndigheten genomför utredningar av rent privata förhållanden i alla fall, då sådana utredningar nämns i detalj i flera rättsfall.¹⁷⁶ I NJA 1989 s. 682 står det klart att tjänstemännen bokstavligen talat har gått in i gäldenärens påstådda sängkammare och gått igenom kläder, post och andra handlingar, läst vykort och tittat på semesterbilder. Utifrån denna undersökning ansåg hovrätten att samboskap förelåg, något som Högsta domstolen sedermera motsade.¹⁷⁷ Hovrättslagmannen Sven Larsson påpekade som skiljaktig i ett annat mål att det inte finns juridiskt utrymme i utsökningsbalken att genomföra en undersökning av ”de äktenskapsliknande förhållanden” och att en bedömning därför inte kan grundas på dessa uppgifter.¹⁷⁸ Oavsett undersökningarnas juridiska problem så kan de ses som en direkt konsekvens av sambobegreppets definition. För att en utmätning ska kunna fastställas krävs det nämligen en noggrann kartläggning av samboskapet, och därmed också *parförhållandet*, vilket som konstaterats i högsta grad riskerar att bli integritetskränkande för gäldenären.

I andra rättsfall stannar emellertid undersökningen vid ett konstaterande av att parterna har eller har haft samma folkbokföringsadress, en undersökning som inte kan ses utgöra ett problem för gäldenärens integritet.¹⁷⁹ Det är dock viktigt att understryka att samboskap inte endast avgörs av samboende. Det kan därmed tänkas att de mer integritetskränkande undersökningarna, där de rent privata förhållandena undersöks, kan nå en mer rättssäker slutsats och därmed en mer korrekt utmätning, än de som stannar vid folkbokföring, eftersom de strävar efter att nå ett fastställande av även *parförhållanderekvisitet*. En sådan undersökning är dock inte lämpligt, och frågan är också om gemsamma vykort eller kläder i ett sovrum kan ses utgöra bevis på det moderna *parförhållande* som Illouz menar i högsta grad är en subjektiv och individuell upplevelse?¹⁸⁰ Sambobegreppets grund i *parförhållandet* blir oavsett komplicerad.

Avgörande för utmätning av egendom då gäldenären lever som make eller sambo är *samägandepresumtionen*. Presumtionen innebär att om sambor har lös egendom i sin gemensamma besittning presumeras egendomen tillhöra endast gäldenären, såtillvida det

¹⁷⁶ Se exempelvis RH 1987:17 och NJA 1989 s. 682.

¹⁷⁷ NJA 1989 s. 682.

¹⁷⁸ RH 1987:17, s. 48.

¹⁷⁹ Se exempelvis RH 1996:11 och RH 2005:46.

¹⁸⁰ Illouz, *Därför gör kärlek ont*, s. 51.

inte görs sannolikt att paret samäger egendomen eller ifall det inte framgår – det vill säga är styrkt – att egendomen tillhör gäldenärens sambo.¹⁸¹ För att gäldenärens sambo ska kunna förhindra utmätningen krävs det att denne bryter presumtionen, vilket kräver bevis i form av exempelvis räkningar eller kontrakt som kan visa på ett separat eller gemensamt ägande av egendomen. Endast påståenden om andra ägandeförhållanden är inte tillräckliga.¹⁸² Enligt Kronofogdemyndigheten är det ofta slumpmässigt vem av samborna som har angivits som köpare av egendom, vilket kräver att det är utrett att det faktiskt är sambons inkomst eller förmögenhet som har bidragit till köpet och inte gäldenärens.¹⁸³ Presumtionen motiverades utifrån att besittningsfrågan sällan är klar mellan makar – som sambor här likställs med – och att paret ”lätt kan i samförstånd ändra besittningsförhållandet sig emellan, om någondera hotas av exekution”.¹⁸⁴ Samtidigt som beviskravet är högt ställt anses det i förarbetena att det inte ska ”ställas alltför stora anspråk på bevisningen” som gäldenärens partner lägger fram och att skälig hänsyn ska tas till omständigheterna.¹⁸⁵

För andra typer av hushållsgemenskaper såsom samboende vänner eller övriga familjemedlemmar, får egendomen istället utmätas *endast* om det är utrett att egendomen, eller en andel i egendomen, tillhör gäldenären. Bestämmelsen innebär därmed en omvänd bevisbörda där det istället är på Kronofogdemyndigheten, och inte den enskilde, att utreda äganderättsförhållandena.¹⁸⁶ Skyddet mot utmätning försämras med andra ord om två parter är kategoriserade som sambor, jämfört med att ses som exempelvis vänner som bor ihop. Därmed är det avgörande för förfarandet gällande utmätning av egendom huruvida gäldenären är sambo eller ej. Samboskapets otydliga definition blir på så sätt ett rättssäkerhetsproblem där egendom riskerar att utmätas – eller fredas – felaktigt om Kronofogdemyndigheten kategoriserar parterna inkorrekt.

Även reglerna för utmätning av lön påverkas av samborelationen då beloppet som tas i anspråk för utmätning endast kan utgöras av den del som överstiger vad gäldenären behöver för sitt och familjens underhåll.¹⁸⁷ *Normalbeloppet*, vilket utgör ett

¹⁸¹ 4 kap. 17 § och 19 § 1 st. UB. Enligt Kronofogdemyndigheten används möjligheten till att hävda samägandeskap sällan eftersom tvister ofta är inriktade på hela egendomen, Kronofogdemyndigheten, *Utmätning*, KFM 901 utgåva 10, s. 387.

¹⁸² Prop. 1981/81:8 *Med förslag till utskökningsbalk*, s. 429f och 435.

¹⁸³ Kronofogdemyndigheten, *Utmätning*, s. 388.

¹⁸⁴ Prop. 1980/81:8 *Med förslag till utskökningsbalk m.m.*, s. 428.

¹⁸⁵ *Ibid.*

¹⁸⁶ 4 kap. 19 § 2 st. UB; Se NJA 1986 s. 334 för bedömning gällande gemensam besittning av kontanter mellan mor och son.

¹⁸⁷ Se 7 kap. UB.

schablonbelopp för gäldenärens kostnader, är lägre om gäldenären är ensamstående än om denne lever i ett samboförhållande. Detta leder till att *förbehållsbeloppet*, det vill säga beloppet som gäldenären får behålla, blir högre om gäldenären lever som sambo. Har sambon till gäldenären egna inkomster kan förbehållsbeloppet dock sänkas vilket kan göra det mindre förmånligt att bedömas som sambo än som ensamstående. Redan i lagtexten är det tydligt att gäldenären ses som en försörjare då det görs referenser till vad gäldenären ”behöver för sitt och familjens underhåll”.¹⁸⁸ När ett barn blir vuxet men fortfarande bor med föräldrarna, räknas barn och föräldrar inte längre som en familj. Inte heller andra anhöriga, som skulle kunna ingå i en så kallad storfamilj, anses vara familj i utmätningshänseende.¹⁸⁹ Utmätningen är med andra ord inte principiellt riktad mot situationer där sambesittning och gemensamt hushåll föreligger, utan är istället inriktad på specifika relationer. Denna relationella gränsdragning kan på sätt och vis ses som missriktad då frågan i grunden handlar om ekonomiska frågor och försörjningsaspekter. Tydligt är dock att den sker i linje med Finemans begrepp *the sexual family* – genom att den utgår ifrån relationer mellan två vuxna om de har en sexuell relation med varandra. Därmed förbises andra relationer som kan ha en liknande roll för gäldenären. Ekonomiskt ansvar för eller stöd från andra personer räknas på så sätt inte in beräkningen av normalbeloppet. Ändamålsenligheten i att dra gränsen vid *the sexual family* kan med andra ord ifrågasättas.

Sambor klassas i och med likställigheten med makar som familj och ska därmed svara ”för den del av kostnaderna som motsvarar dennas inkomst i förhållande till deras [parets] sammanlagda inkomster”.¹⁹⁰ Denna struktur bygger enligt Kronofogdemyndigheten på principen om ”att makar enligt äktenskapslagstiftningen efter var och ens förmåga ska bidra till att deras gemensamma och personliga behov tillgodoses” vilket även anses tillämpligt för sambor.¹⁹¹ Underhållstanken är alltså stark

¹⁸⁸ 7 kap. 4 och 5 §§ UB. Normalbeloppen, utifrån vilka förbehållsbeloppet beräknas, är år 2020 43 800 kr för ensamstående och 72 360 kr för sammanlevande makar. Beloppet ökas även om det finns barn i familjen. Se RH 1996:11.

¹⁸⁹ Torkel Gregow, *Utsökningsbalken: en kommentar*, 4 uppl., Wolters Kluwer, Stockholm, 2012.

¹⁹⁰ Kronofogdemyndigheten, *Kronofogdemyndighetens information om bestämmande om förbehållsbeloppet vid löneutmätning*, KFM M 2019:1, s. 5; 6 kap. 1 § ÄktB. Även om det inte tillämpas särskilt ofta idag finns det en möjlighet att en make att åläggs att betala underhållsbidrag till den andre maken. Underhållsskyldigheten anses dock fullgöras genom fortlöpande inköp eller bidrag och inte genom ett fastställt bidrag mellan makar emellan, se Agell och Brattström, *Äktenskap, samboende, partnerskap*, s. 59.

¹⁹¹ Kronofogdemyndigheten, *Kronofogdemyndighetens information om bestämmande om förbehållsbeloppet vid löneutmätning*, s. 5; 6 kap. 1 § ÄktB.

7 kap. 14 § UB. Även om underhållsbidrag mellan makar idag inte är särskilt frekvent så har det fortfarande en juridisk särställning. Möjlighet till underhållsbidrag föreligger dock inte för sambor.

med hänsyn till *normalbeloppet*, både för sambon och gäldenären, då båda deras inkomster inkluderas i beräkningen. Utgångspunkten är med andra ord inte bara att parterna har ett gemensamt hushåll, utan även att de tar ett sådant ekonomiskt ansvar för varandra att den ene kan stötta upp ekonomiskt när den andre inte har möjlighet till det. Trots att makar och sambor i detta fall likställs med varandra i underhållshänseende föreligger det ingen lagstadgad underhållsskyldighet i sambolagen, till skillnad från i äktenskapsbalken, vilket motiveras utifrån att sambolagen endast är till för att reglera upplösningen av ett samboförhållande.¹⁹² Antaganden om omsorg och ansvar mellan samborna är med andra ord så starka att det inte ens krävs faktisk lagstiftning för dem, vilket säger något om rollen *the sexual family* antas ha i vårt samhälle.

Frågan blir emellertid när en sådan underhållsskyldighet kan inträda. Tidigare justitieråd Torkel Gregow anser att varaktighetsrekvisitet som återfinns i utsökningsbalken överensstämmer med stadigvaranderekvisitet i sambolagen, men menar att det inte behöver innebära krav om att samboendet har varat under en faktisk tidsperiod. Rekvisitet bör enligt honom istället innebära att det inte rör sig om ett tillfälligt delande av bostad.¹⁹³ Enligt Gregow är det med andra ord möjligt att rättsföljderna av ett samboskap kan inträda direkt vid sammanflyttning. Detta konstaterande kan anses ligga i linje med hur sambolagens stadigvaranderekvisit har diskuterats men nyanser i form av exempelvis riktmärket om sex månaders samboende eller bedömning i det enskilda fallet är inte närvarande.¹⁹⁴ Diskussionen om när utmätningens följder kan bli aktuella för sambor förekommer inte heller i det material som jag har undersökt. Frågan är därmed vad referensen till sambolagen gör i detta fall då inte sambobegreppet, samt de avvägningar som har gjorts gällande det, inte följer med i inkorporeringen.

4.2.1 Förhandlingar om sambor och makars likställighet

Som ovan konstaterats är likställningen mellan sambor och makar central för utmätningförfarandet. Sambor likställdes formellt med makar först vid stiftandet av utsökningsbalken 1981, men även tidigare hade de i enskilda fall likställts med makar i praxis. Lagstiftningsförändringen mötte dock en hel del motargument i förarbetena, vilka kommer att undersökas i detta avsnitt. Eftersom utmätning är en mycket ingripande åtgärd är det av stor betydelse att den rättsliga argumentationen är god och verkar för att motivera

¹⁹² Walleng, *Att leva som sambo*, s. 193.

¹⁹³ Gregow, *Utsökningsrätt*, s. 154. Tid är även en relevant aspekt även efter ett samboskaps upphörande, då samägandepresumtionen har ansetts tillämplig två år efter separation, se NJA 1994 s. 300.

¹⁹⁴ Se avsnitt 3.2 Som stadigvarande bor tillsammans.

insatsen som *legitim*. Rättens legitimitet är grundläggande för all form av maktutövning och brister i denna utgör problem för rättssäkerheten och rättsstaten.¹⁹⁵ I detta avsnitt kommer jag därför att diskutera likställigheten mellan samboskapet och äktenskapet utifrån legitimitet.

Att sambor skulle likställas med makar ansågs ”uppenbart” enligt kommittéordföranden, något som påminner om resonemangen – eller avsaknaden av sådana – i sambolagens förarbeten. I utsökningsbalkens förarbeten finns likväl en annan syn på andra hushållsgemenskaper och ordföranden uttryckte, om än med viss tvekan, att äganderättspresumtionen även borde gälla dessa hushåll.¹⁹⁶ Lagrådet uttryckte dock ett stort mått av osäkerhet angående ett sådant lagstiftningsförfarande. Dels beskrevs det att dessa hushållsgemenskaper kan vara ”av de mest skiftande slag” och därutöver sades det att det ”enligt sakens natur” var oklart huruvida samägande föreligger. Samägandepresumtionen ansågs därmed endast kunna tillämpas på äktenskapsliknande relationer.¹⁹⁷ Återigen uttrycks att det är uppenbart att sambor ska inkluderas, medan detta är olämpligt för de andra hushållsgemenskaperna av så kallad ”skiftande” karaktär.

Lagrådet ifrågasatte emellertid även självklarheten och önskvärdheten i att sambor ska likställas med makar. Rådet ansåg det oklart huruvida samägande mellan sambor ”förekommer i någon mer betydande utsträckning” gällande annat än bohag eftersom sambor, till skillnad från makar, inte är bundna av någon legal underhållsskyldighet.¹⁹⁸ Rådet ansåg därmed att det endast är möjligt att uppställa presumtionen för samboende makar och att andra lösningar bör uppställas för övriga grupper istället för ”att utsträcka samäganderättspresumtionen till ett område där den saknar erforderlig verklighetsförankring.”¹⁹⁹ Att denna avgörande rättsliga skillnad mellan makar och sambor påtalas är ovanlig. Det är oklart varför denna åtskillnad mellan dem görs just här, och inte annars, men oavsett så belyses de faktiska skillnaderna mellan dessa två olika rättsliga relationer.

Dessa synpunkter delades dock inte av kommittén som istället konstaterade att det inte föreligger någon väsentlig skillnad mellan makar och sambors gemensamma besittning, särskilt om paret har barn. Kommittén ansåg även att sambornas äganderättsförhållanden väsentligt liknar makars, trots att det inte föreligger någon

¹⁹⁵ Se Vahlne Westerhäll, ”Statlig och kommunal styrning av social trygghet”, s. 36.

¹⁹⁶ 4 kap. 19 § UB; NJA 1979 s. 302 I och II; prop. 1980/81:8, s. 435.

¹⁹⁷ Prop. 1980/81:8, s. 1107.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Ibid., s. 1107f.

underhållsskyldighet mellan dem, vilket skulle göra det främmande att ha olika regler för sambor och makar. Följaktligen skulle en särskild, potentiellt svagare, utmätningslagstiftning för sambor kunna leda till att makar hamnade i ett sämre läge än sambor.²⁰⁰ Lagrådets synpunkter och något mer nyanserade diskussion kring lagstiftningsförfarandet hörsammades inte, utan kommitténs beslut om likställighet kan snarare ses som ett uttryck för vad Svensson beskriver som ”det självklara”, något som inte behöver förklaras. Även Burman har i sin text om familjen och obeståndsrätten påpekat hur denna form av ”självklarhetsargumentation”, med avsaknad av öppna argument, gör att motargumenten framstår som dåligt underbyggda. Denna argumentationsteknik gör det omöjligt att lyfta andra perspektiv och problematisera lagstiftningsförfarandet.²⁰¹ Likställigheten med makar behövde på grund av självklarhetsargumentationen inte motiveras, och eventuella motargument blev på så sätt irrelevanta.

Varför kommittén drev kravet om likställighet kan hittas i problematiken för borgenärerna. Burman konstaterar att familjen uppmålas som en borgenärsfarlig institution i obeståndsrätten och att det anses självklart att gäldenären vill gynna familjen framför borgenären.²⁰² Att ha lagstiftning som är beroende av familjens civilrättsliga status ses därmed som direkt olämpligt och som att lämna fältet öppet för missbruk. Som ovan konstaterat sträcker sig dock *samägandepresumtionen* endast till makar och sambor, men inte andra närstående. Riskerna för missbruk anses alltså endast vara tillräckligt höga för att påkalla lagstiftning i de fall där parterna har en sexuell relation med varandra. Enligt Fineman innebär den sexuella relationen att parterna antas vilja ta hand om och känna ett ansvar för varandra, vilket i det här fallet kan översättas till att gäldenären kan tänkas vilja gynna partnern framför borgenärerna.²⁰³ Genom den sexuella relationen kan sambor och makar likställas juridiskt, i och med att de innebär samma typ av hot, till skillnad från icke-sexuella relationer.

Trots att denna självklarhetsargumentation var rådande, finns det förhandlingar gällande sambors likställning med makar, både i förarbetena och i de rättsfall som refereras i dessa. I prop. 1980/81:8 hänvisas det till två rättsfall från 1979 – där två gäldenärer levde som sambor – för att påvisa att sambor bör likställas med makar.²⁰⁴ I

²⁰⁰ Prop. 1980/81:8, s. 1210.

²⁰¹ Burman, ”Den farliga familjen och borgenärerna”, s. 101f.

²⁰² Ibid., s. 88f.

²⁰³ Fineman, *The Neutered Mother, the Sexual Family and Other Twentieth Century Tragedies*, s. 150f.

²⁰⁴ NJA 1979 s. 302 I och II.

båda målen tillämpade Högsta domstolen den då gällande utsökningslagen (1877:31 s. 1) analogt eftersom samboskapet ”alltmer kommit att framstå som ett alternativ till äktenskap”.²⁰⁵ Domstolen konstaterade dock att om den ekonomiska gemenskapen mellan sambor skiljer sig från äktenskapet så ska denna omständighet tas i beaktande först vid bevisprövningen. Alltså öppnade domstolen upp för en mer flexibel bedömning än den som förordas i förarbetena.

Lagrådet kritiserade användandet av rättsfallen i förarbetena och angav att det är skillnad på att likställa relationerna i enskilda fall och att ”bygga en ny lagstiftning på antagandet att samboendes äganderättsförhållanden skulle generellt sett vara så lika dem som råder inom äktenskapet att de skulle kunna bära upp en presumtion om gemensam äganderätt.”²⁰⁶ Den likställighet som tillämpas i rättsfallen sades alltså vara tillämplig endast efter en utredning i det enskilda fallet och ansågs inte lämplig för generell lagstiftning. Justitieråd Persson var skiljaktig i båda målen och menade att även om det är möjligt att tillämpa lagstiftningen analogt på grund av sambesittning, så borde samma resonemang användas då en ensamstående förälder sambor med ett vuxet barn. Anledningen till att Perssons invändning inte fick gehör kan tänkas ligga i att samboendet mellan ett vuxet barn och en förälder är icke-sexuellt, vilket gör att det inte är möjligt att göra samma analoga tillämpning som för makar och sambor. Justitierådet konstaterade att analogin även bär på gränsdragningsproblem gällande både varaktighet och definitionen av den äktenskapsliknande karaktären, invändningar som kan understödjas av undersökningen av samboskapets konstruktion ovan. Han menade vidare att det antagligen föreligger mer varierande egendomsförhållanden i samboskap än för äktenskap som ”är underkastade långtgående reglering i lag” där det exempelvis är möjligt att undanta egendom genom äktenskapsförord.²⁰⁷ Ett nekande av en analog tillämpning ansågs inte av Persson bli problematiskt då egendomen som avses endast är den som omfattas av gemensam besittning. Detta uttalande belyser att det kan finnas andra sätt att lösa frågan.

Genom dessa förhandlingar framgår det att samboskapets likställighet med äktenskapet varken ansågs självklar eller uppenbar, vilket underminerar de argument som lagstiftningen baseras på. Även om sambor likställdes med makar i målen så skedde det

²⁰⁵ NJA 1979 s. 302 I.

²⁰⁶ Prop. 1980/81:8, s. 1108.

²⁰⁷ NJA 1979 s. 302 I. Se Walleng, *Att leva som sambo*, kap. 3.9, för en diskussion om sambors gemensamma ekonomi.

alltså diskussion och problematisering kring i vilka fall detta var möjligt att göra. Dessa synpunkter om samboskapets särart i förhållande till äktenskapet föll dock bort vid stiftandet av utsökningsbalken. Diskussionen visar dock på att den självklarhet som det gavs uttryck för inte var så uppenbar som den beskrivs ha varit, utan att det fanns olika perspektiv på hur utmätningförfarandet skulle kunna konstrueras. Samboskapets ”naturliga” likställighet med äktenskapet synliggörs således vara en chimär. Detta gör att lagstiftningen ligger på ostadig grund, vilket blir särskilt allvarligt då det rör sig om mycket ingripande åtgärder mot den enskilde.

4.3 Parboendegarantin

År 2012 infördes den så kallad *parbogarantin* inom äldreomsorgen. Garantin innebär att det ska ingå i bedömningen av *skälig levnadsnivå* för den som beviljas särskilt boende att denne ska kunna sammanbo med sin make eller sambo.²⁰⁸ Genom denna lagstiftning får alltså sambor en större rätt till stöd från det offentliga, i kontrast mot de ovan undersökta lagstiftningarna. I detta avsnitt kommer jag primärt att undersöka ändamålsenligheten i att ge denna utökade rätt till just sambor, framför andra relationer.

Särskilt boende är ett samlingsbegrepp för de boendeformer som förordnas genom beslut av socialtjänsten såsom servicehus, ålderdomshem eller gruppboenden.²⁰⁹ Parboendegarantin gäller under förutsättning att paret varaktigt har sammanbott²¹⁰ eller, om den ena parten redan bor på ett särskilt boende, att de dessförinnan har varaktigt sammanbott. Regeln är utformad så att rätten till samboende gäller oavsett om maken eller sambon själv har behov av boende på särskilt boende.²¹¹ I lagstiftningen likställs makar och sambor kontinuerligt, både i lagtext och i förarbeten, men det förs ingen särskild diskussion kring denna likabehandling eller sambobegreppet i sig. Oavsett så innebär det en ökad rätt till bistånd att kategoriseras som sambo jämfört med att inte göra det. Det tänkta par som parboendegarantin riktas till har enligt förarbetena ”delat ett långt

²⁰⁸ 4 kap. 1 c § SoL; prop. 2011/2012:147. Sambobegreppet definieras utifrån 1 § sambolagen enligt prop. 2011/2012:147 *Rätten att få åldras tillsammans - en fråga om skälighet, värdighet och välbefinnande i äldreomsorgen*, s. 43.

²⁰⁹ Socialstyrelsen, *Rätten att fortsätta bo tillsammans i ett äldreboende – Vägledning för tillämpning av socialtjänst- och hyreslagstiftning*, 2013-9-16, s. 13 och 21.

²¹⁰ Sammanboenderekvisitet har aktualiserats i praxis, Kammarrätten i Jönköping mål nr 238-18 dom 2018-09-10, där särbor nekades parboende eftersom paret tidigare inte hade bott tillsammans. Paret hade träffats efter att den sökandes tidigare sambo hade gått bort och förhållandet hade därmed varat relativt kort tid innan ansökan om parboende aktualiserades. Eftersom regeln primärt tillämpas då de sökande är i livets slutskede kan det uppkomma svårigheter för nyare relationer att uppfylla dels varaktighetsrekvisitet, beroende på hur det tolkas. Sammanboenderekvisitet kan även leda till problem om parterna väljer att inte flytta ihop, något som kanske inte är lika aktuellt i en äldre ålder.

²¹¹ 4 kap. 1 c § SoL.

liv tillsammans eller varaktigt bott ihop under en tid” och genom rätten till parboende ska de inte behöva flytta isär på grund av olika omsorgsbehov.²¹² Det är tydligt vilken typ av förhållande det är som avses: de som ”har levt ett helt liv tillsammans, delat allt och har tänkt göra det till livets slut”, och regeln ska hindra att de ”splittras mot sin vilja de sista åren i livet” trots att de ”inget hellre vill än att få åldras tillsammans”.²¹³ Bedömningen av rätten till gemensamt boende hade tidigare gjorts i enskilda fall i praxis, då med hänsyn till sociala och psykologiska faktorer. Med andra ord var samma bedömning möjlig att göra även innan bestämmelsens införande.

Utifrån citaten ovan kan de emotionella band som föreligger mellan sambor ses som centrala för lagstiftningen. Bestämmelsen anses även kunna leda till ett ökat välbefinnande då en separation av paret kan tänkas leda till oro och otrygghet. Genom införandet av ökad möjlighet till samlevnad anses det kunna ske en minskning av belastningen på hälso- och sjukvården, och därmed minskade samhällskostnader, då parterna skulle kunna känna trygghet med varandra. Det är därmed utifrån dessa känslor och viljan att leva tillsammans som biståndsbedömningen utvidgas. Relationens känslomässiga betydelse för individens välbefinnande är central i argumentationen, något som inte har varit särskilt närvarande i övrigt lagstiftningsarbete gällande samboskapet.²¹⁴

Utifrån dessa värden kan relevansen av ett *tidigare samboende* ifrågasättas då syftet med lagstiftningen – trygghet genom samboende med en närstående – lär kunna uppfyllas av personer som inte har bott tillsammans. På grund av ett försämrat hälsoläge kan det exempelvis tänkas att en särborelation som tidigare har kunnat upprätthållas inte är längre är möjlig, då parterna inte längre kan besöka varandra i samma utsträckning. Samtidigt kan inkluderingen av särborelationer ifråga om beviljandet av gemensamt boende tänkas gå emot själva idén med biståndet, då det handlar om att bevara en tidigare föreliggande boendesituation. Bestämmelsen ligger på så sätt i linje med sambolagens reglering där särbor inte inkluderas, förutom om de tidigare har levt tillsammans.

Regeringen valde att inte uppställa en exakt tidsrymd för förhållandets längd, då det skulle vara ”att göra ett för stort avsteg från principen att inte reglera nivåer på biståndet”.²¹⁵ Flera remissinstanser ifrågasatte dock varaktighetsrekvisitets lösa definition. Den tidsrymd som beskrivs i prop. 2011/12:147 kan dock tolkas som betydligt

²¹² Prop. 2011/12:147, s. 13.

²¹³ Ibid., s. 13 och 33.

²¹⁴ Ibid., s. 29 och 33. Se avsnitt 3.1.1 Parförhållandet och 3.1.2 Sexuellt samliv.

²¹⁵ Ibid., s. 33.

längre än de sex månader som kan ses indikerade enligt sambolagens praxis. Det talas om att paren har ”levt ett helt liv tillsammans, delat allt och har tänkt att göra det till livets slut”.²¹⁶ Paren ses även ha velat ”få åldras tillsammans” vilket för tankarna till en lång samvaro som det fanns avsikt om innan paret blev gamla.²¹⁷ Det skrivs dock, i kontrast till dessa beskrivningar, att paret kan ha ”varaktigt bott ihop under en tid” vilket bör kunna indikera en kortare samvaro.²¹⁸ Samtidigt konstateras det att det inte kan röra sig om en samlevnad av kortvarig karaktär men att det ska göras en bedömning i det enskilda fallet. Det kan med andra ord finnas en risk att varaktighetsrekvisitet ges en längre tidsram än vad som anges i sambolagstiftningen. Eftersom stadigvaranderekvisitet inte heller är definierat i sambolagen finns det inga uttryckliga hinder mot en sådan mer öppen tolkning av rekvisitet.

Faktorer som spelar in för att fastställa samboskapet anges exempelvis vara gemensam permanentbostad, folkbokföringsadress och ett gemensamt hushåll. I Ds 2011:33 anges även att ekonomiska avtal mellan parterna eller gemensamt bankkonto kan vara indikation på att relationen är varaktig.²¹⁹ Jag menar dock att en gemensam ekonomi inte per se kan utgöra en indikation på att relationen kan uppfylla de trygghetsvärden som lagstiftningen syftar till. Särskilt eftersom det är rekvisitet *skälig levnadsnivå* som samboskapet ska verka för att uppfylla, och inte några ekonomiska band. Sambolagen är en ekonomisk skyddslagstiftning och är därmed inte utformad för att tillfredsställa de sociala värden som socialtjänstlagen verkar för. Tillämpningen av sambolagens begrepp för att uppfylla syftet med lagstiftningen kan på så sätt ifrågasättas.

Regeringen konstaterar att det endast är makar och sambor som omfattas av den utvidgade rätten till samboende, men att det inte betyder att det är omöjligt att andra personer kan beviljas bistånd utifrån en bedömning i det enskilda fallet. Med andra ord så ges andra typer av hushållsgemenskaper inte samma tillgång till en utvidgad rätt i bedömningen. Syskon som har levt tillsammans hela livet omfattas exempelvis inte av garantin, något som också ifrågasätts av remissinstanser.²²⁰ Denna avgränsning motiveras utifrån att det är i just dessa relationer – makar och sambor – som det anses mest stötande

²¹⁶ Prop. 2011/12:147, s. 13 (citat) och 26.

²¹⁷ Ibid., s. 33.

²¹⁸ Ibid., s. 43.

²¹⁹ Ibid., s. 43; Ds 2011:33, s. 52.

²²⁰ Prop. 2011/12:147, s. 26 och 33. Att det skulle finnas ett behov av sådan lagstiftning kan såklart ifrågasättas. Dock kan det uppmärksammas att antal par som efterfrågade parboende innan parboendegarantin var låg. Drygt hälften av de svarande kommunerna uppgav i en undersökning att mellan 1 till 4 par hade framfört önskemål om parboende under det senaste året, prop. 2011/12:147, s. 25.

att skilja individer åt.²²¹ Att andra relationer inte ges samma uppmärksamhet och betydelse genom lagstiftning visar tydligt på hur Fineman menar att *the sexual family* utgör den korrekta och suveräna familjekonstellationen. Ett separerande av två syskon beskrivs inte som ett ”splittrande” av familjereaktionen – vilket kan jämföras med hur separationen mellan sambor eller makar beskrivs – vilket kan grundas i att syskonrelationen inte ses utgöra kärnenheten för familjen.²²²

Att makar och sambor likställs problematiseras inte, vilket kan ses som en följd av den likställning som under lång tid pågått mellan dessa två juridiska relationer. Då samboskapet är tydligt avgränsat från andra icke-sexuella relationer blir det inte heller möjligt att läsa in andra typer av anhöriga i denna bestämmelse. Det finns inte heller några andra alternativa levnadsformer som ger dessa hushållsgemenskaper ökade rättigheter vilket gör att de rättsligt glöms bort. Samtidigt är valfrihet för individen ett ledord i prop. 2011/12:147 och för äldrevården i stort.²²³ Denna valfrihet och möjlighet är dock begränsad till personer som i normala fall har en sexuell relation med varandra eller vad Fineman kallar *the sexual family*. Följderna av lagstiftningen föreskrivs vara ”ett ökat välbefinnande och en ökad livskvalitet, vilket påverkar hälsan positivt för berörda personer” och ett motverkande av av ”oro, skuld, otrygghet och vanmakt”.²²⁴ Dessa följder ses dock endast som kopplade till ett fortsatt samboende mellan sambor eller makar, och andra relationer kan inte ses som bärare av dessa värden. Således beviljas inte heller dessa gemenskaper ytterligare rättigheter.

4.4 Ovisshet i offentliqrätten

Rättsstaten och rättsliga principer är centrala för att den enskilde inte ska utsättas för okontrollerad maktutövning av statsmakten. Likaså verkar välfärdsstaten utifrån rättsstaten, för att tillförsäkra medborgarna trygghet och frihet.²²⁵ Därmed är det viktigt att de rättsliga begrepp som används i rättstillämpningen är rättssäkra och lämpliga för att uppnå dessa värden samt lagstiftningens syften. I avsnitten ovan har jag diskuterat hur samboskapets lösa definition inverkar på förutsebarheten, legitimiteten och måluppfyllelsen i de undersökta rättsområdena. Bostadsbidraget, utmätning och parboendegarantin är i högsta grad beroende av den enskildes familje- och

²²¹ Prop. 2011/12:147, s. 33 och 40.

²²² Fineman, *The Neutered Mother, the Sexual Family and Other Twentieth Century Tragedies*, s. 143ff.

²²³ Prop. 2011/12:147, s. 8 och 29.

²²⁴ *Ibid.*, s. 39f.

²²⁵ Vahlne Westerhäll, ”Statlig och kommunal styrning av social trygghet”, s. 36f.

boendeförhållanden vilket gör att sambobegreppets otydliga definition och gränsdragningar sätter rättsprinciperna i gungning. Samboskapets nära koppling till äktenskapet gör inte heller saken lättare. Gällande bostadsbidraget tillämpas exempelvis den äktenskapliga samboendepresumtionen på samboskapet, trots att presumtionen ska vara den omvända för sambor. Den äktenskapliga kopplingen har dessutom påverkat utmätningslagstiftningen där fullständig likställighet råder till den grad att legala skillnader gällande ekonomiska skyldigheter förbises.

Hur samboskapet ska bevisas – en fråga som i det föregående kapitlet konstaterades vara oklar och otillbörligt hanterad – kan särskilt gällande bostadsbidrag och utmätning få ödesdiga konsekvenser för den enskilde. Grunden till de offentlighetsrättsliga utredningarna av samboskapet är folkbokföringen trots att denna primärt utreder bondegemenskap och inte hushållets karaktär. Därmed undersöks något annat än det som bevisningen åsyftar att bevisa vilket kan få stora konsekvenser för den enskilde. Den med gäldenären samboende parten kan få sin egendom felaktigt utmätt om parterna anses vara sambor fast de inte är det. I andra fall kan egendom fredas om samboskapet inte kan bevisas. Vid en ändrad bedömning av huruvida den enskilde är sambo eller ensamstående kan den sökande få stora återbetalningsfordringar i bostadsbidragsärenden. Den sökandes långtgående bevisbörda i detta fall, i kombination med sambobegreppets otydlighet, gör dessutom att ytterligare grupp – de som sannolikt är sambor – likställs med makar, trots att de utifrån hur lagstiftningen är utformad ska ses som separata hushåll. Sambobegreppet gör det med andra ord svårt för den enskilde att förutse beslut.

Slutligen kan det ifrågasättas hur lämpligt sambobegreppet är för att bedöma sociala rättigheter. Samboskapet är ju trots allt i grunden en ekonomisk relation och definieras inte primärt utifrån dess vårdande roll, sambolagen är helt enkelt inte till för att reglera parternas sociala relation. Gällande parboendegarantin gör detta att relationer som för den enskilde är viktiga förbises på grund av lagstiftningens betoning av äktenskapet och samboskapet. Sambobegreppets tydliga avgränsning mot icke-sexuella relationer gör att denna rättighet inte kan ses möjlig att utsträcka till dessa relationer. Detta kan även ses då normalbeloppet ska beräknas. Det ekonomiska ansvaret ses föreligga mellan parter som har en sexuell relation, trots att denna form av ansvar och omsorg även kan ses i andra typer av hushållsgemenskaper. Ett enkelriktat fokus på samboskapet som avgörande kriterium kan därmed bli missriktande mot lagstiftningens syften.

5 Slutord

The choice of cohabitation is, after all, a choice not to marry and it would seem incongruous to attach to it identical consequences.

Martha Albertson Fineman²²⁶

Samboskapet ställer till det för den juridiska tillämpningen. De tydliga, formella gränser som krävs för en rättssäker tillämpning finns inte att hämta i det juridiska begreppet och frågan blir inte heller enklare av att den mellanmänskliga relation som samboskapet till stor del kretsar kring är i förändring.

I studiet av de tre institut som har diskuterats – bostadsbidraget, utmätning och parboendegarantin – framgår det att sambobegreppet inte heller tillämpas i överensstämmelse med hur det definieras i sambolagen. I användningen av exempelvis rekvisitet *stadigvarande* skiljer sig sambolagens definition och tillämpningen gällande utmätning och parboendegarantin. Därmed blir frågan också vilken roll hänvisningar till sambolagen faktiskt spelar. Gällande parboendegarantin överförs dock de exakta indikatorerna för ett samboskap direkt från sambolagen, trots att de inte kan anses vara de mest lämpade för lagens syften. För bostadsbidraget finns det istället ett elaborerat metodstöd som inkorporerar flera nya bevisindikatorer. Följsamheten är med andra ord varierande och oberäknelig, vilket försvårar förutsebarheten för den enskilde.

Genomgående likställs sambor och makar med varandra. Detta sker samtidigt i en kontext av att samboskapet och äktenskapet ekonomiskt ses som två olika civilrättsliga förhållanden vilket gör att de offentligrättsliga konsekvenserna kan komma som en överraskning för parterna. Varken risken för att gäldenärens sambors egendom utmäts på grund av den samägandepresumtion som råder eller sambors indirekta försörjningsansvar vid beslutandet av normalbeloppet, vägs upp civilrättsligt genom en mer allomfattande, ekonomiskt utjämnande bodelning. De analoga tillämpningarna som görs med hänvisning till samboskapets likhet med äktenskapet leder på så sätt till ett obalanserat rättssystem.

Likhetstecknet mellan äkta makar och sambor blir emellertid ett sätt för staten att avsäga sig ansvar för individer. Som Fineman påpekar verkar *the sexual family* gränsdragande för vad som är det offentliga och det privata – det vill säga familjens – ansvar för medborgare.²²⁷ I ett betonande av samboskapets likhet med äktenskapet blir samboskapets medlemmar en angelägenhet för den privata sfären, vilket gör att det

²²⁶ Fineman, "Law and changing patterns of behavior: Sanctions on non-marital cohabitation", s. 325.

²²⁷ Fineman, *The Neutered Mother, the Sexual Family and Other Twentieth Century Tragedies*, s. 150ff.

offentliga inte längre behöver ta ansvar för familjen eller de enskilda medlemmarna. Genom att anta att dessa behov kommer att tas om hand av familjen bortses det även från de problem som familjegemenskap kan innebära, såsom våld eller mer generella problem såsom fattigdom. Överflyttningen av ansvaret kan på så sätt underminera den enskildes rätt till trygghet, frihet och välfärd.

Sambobegreppet ger inte de tydliga gränser som krävs för att ge en rättssäker tillämpning, men vad är alternativet? Den rättsliga definitionen av samboskapet grundas till stor del på parförhållandet, vilket jag menar är ett grundläggande problem för en rättssäker tillämpning. Relationen är i grunden informell och försök att definiera den kommer misslyckas, då detta skulle skapa en annan – formell – relation. Arbete för att definiera relationen i förarbeten eller praxis kommer med andra ord inte uppfylla sitt syfte. I de norska förarbetena gjordes valet att inte göra samboskapet beroende av relationens karaktär.²²⁸ Detta kan självfallet ge upphov till andra rättsliga svårigheter, men jag menar att ett sådant skifte skulle minska de grundläggande bevisvårigheter som idag formar samboskapets tillämpning.

Fineman undersöker frågan från ett annat perspektiv och lyfter att biståndsbedömningen, istället för att utgå från *the sexual family*, skulle kunna utgå från den omsorgsgivande relationen mellan en moder och hennes barn.²²⁹ Bedömningen skulle därmed utgå från deras behov, vilket utifrån denna studie skulle kunna ses lämpligt särskilt i förhållande till bostadsbidraget, då majoriteten av mottagarna är ensamstående mödrar. Denna relation skulle enligt Fineman kunna vara tongivande för hur välfärden struktureras. Andra relationers och individers behov, oavsett ålder och kön, skulle sedan kunna tolkas utifrån denna relation då det mänskliga behovet av exempelvis omsorg och trygghet är universellt.²³⁰ Både ett närmande av den norska lösningen, eller Finemans idéer, skulle emellertid kräva att samboskapet separerades från idén om *the sexual family*.

Slutligen: i början av den här uppsatsen nämnde jag kvinnan som, på grund av att Försäkringskassan menade att hon och hennes barns far var sambor, ålades ett återbetalningskrav om 40 000 kronor. Att samboskapet är ett oklart begrepp vilket ger upphov till rättsosäkra beslut har jag utrett, hur hon skulle kunna bevisa att de inte var sambor vet jag fortfarande inte.

²²⁸ Se NOU 1988:12, s. 15.

²²⁹ Fineman, *The Neutered Mother, the Sexual Family and Other Twentieth Century Tragedies*, s. 226ff.

²³⁰ *Ibid.*, s. 234f.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

SOU 1972:41 *Familj och äktenskap I.*

SOU 1978:55 *Att sambo och gifta sig.*

SOU 1981:85 *Äktenskapsbalk. Förslag av Familjelagssakkunniga.*

SOU 1984:63 *Homosexuella och samhället betänkande.*

SOU 1993:98 *Partnerskap A betänkande.*

SOU 1999:104 *Nya samboregler.*

Prop. 1980/81:8 *Med förslag till utsökningsbalk.*

Prop. 1986/87:1 *Om äktenskapsbalk m.m.*

Prop. 1992/93:174 *Om administrationen av bostadsbidragen till barnfamiljer m.m.*

Prop. 1995/96:186 *Nya regler för bostadsbidrag.*

Prop. 2002/03:80 *Ny sambolag.*

Prop. 2004/05:112 *Ändrade regler för bostadsbidrag.*

Prop. 2011/12:147 *Rätten att få åldras tillsammans - en fråga om skälighet, värdighet och välbefinnande i äldreomsorgen.*

Prop. 2012/13:120 *Folkbokföringen i framtiden.*

Prop. 2017/18:6, *Nytt särskilt bidrag inom bostadsbidraget för barn som bor växelvis.*

NOU 1988:12 *Husstandsfelleskap (kun sammendrag).*

NOU 1988:12, *Husstandsfelleskap.*

Rättsfall

Kammarrätten i Jönköping mål nr 238-18 dom 2018-09-10

RÅ 1985 2:1

RÅ 1995 ref. 48

RH 1987:17

RH 1996:11

RH 2005:34

RH 2005:46

NJA 1979 s. 302 I och II

NJA 1986 s. 334.

NJA 1989 s. 682

NJA 1994 s. 256

NJA 1994 s. 300.

Myndighetsdokument

Försäkringskassan, *Bostadsbidrag till familjer och ungdomar*, Vägledning 2004:10.

Försäkringskassa, *Skrivelse till regeringen*, Diariernr: 053107-2017, 22 januari 2018.

Försäkringskassan, *Försäkringskassans årsredovisning 2019*.

Inspektionen för socialförsäkringen, *Kontroller i handläggningen av bostadsbidrag*, 2016:7.

Kronofogdemyndigheten, *Utmätning*, KFM 901 utgåva 10.

Kronofogdemyndigheten, *Kronofogdemyndighetens information om bestämmande om förbehållsbeloppet vid löneutmätning*, KFM M 2019:1.

Riksrevisionen, *Återkrav av bostadsbidrag – lätt att göra fel*, RIR 2018:4.

Socialstyrelsen, *Rätten att fortsätta bo tillsammans i ett äldreboende – Vägledning för tillämpning av socialtjänst- och hyreslagstiftning*, 2013-9-16.

Litteratur

Agell, Anders & Margaret Brattström, *Äktenskap, samboende, partnerskap*, 6 uppl., Iustus förlag, Uppsala, 2018.

Andersson, Håkan, ”Postmoderna och diskursteoretiska verktyg inom rätten”, i *Juridisk metodlära*, redigerad av Maria Nääv & Mauro Zamboni, Mauro, 3 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2018.

Andersson, Ulrika, *Hans (ord) eller hennes?: en könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, 1. uppl., Diss. Lund Univ., Lund, 2004.

Bejstam, Lars, Socialförsäkringsbalk 94 kap. 1 §, Karnov (JUNO), besökt 15 september 2020.

Berg Hulthén, Veronica, *Adoption*, <https://www.rfsl.se/verksamhet/foralder/att-bli-och-vara-foralder/adoption/>, 19 december 2017, rfsl.se, hämtad 23 oktober 2020.

Berg Hulthén, Veronica, *Assisterad befruktning på klinik*, <https://www.rfsl.se/verksamhet/foralder/att-bli-och-vara-foralder/assisterad-befruktning-pa-klinik-insemination-och-ivf/>, 19 december 2017, rfsl.se, hämtad 23 oktober 2020.

Bruno, Linnéa, *Ofridstid: fädrens våld, staten och den separerande familjen*, Diss. (sammanfattning) Uppsala universitet, Uppsala, 2016.

Burman, Monica, ”Den farliga familjen och borgenärerna”, i *Familjeföreställningar – om familjens betydelse inom juridik, ekonomi och forskning*, redigerad av Monica Burman & Åsa Gunnarsson, Iustus, Uppsala, 2001

- Eriksson, Nicolina, ”Bostadsbristen gör att vi flyttar ihop – men inte isär”, svt.se, 26 maj 2019, <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/bostadsbristen-gor-att-vi-flyttar-ihop-men-inte-isar>, hämtad 15 oktober 2020.
- Fineman, Martha Albertson, *The Neutered Mother, the Sexual Family and Other Twentieth Century Tragedies*, Routledge, New York, 1995.
- Fineman, Martha, ”Law and changing patterns of behavior: Sanctions on non-marital cohabitation”, *Wisconsin Law Review*, nr. 2, 1981, 275-332.
- Familjens Jurist, *Sambo*, <https://www.familjensjurist.se/din-situation/sambo/>, hämtad 8 oktober 2020.
- Gregow, Torkel, *Utsökningsrätt*, 4 uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2012.
- Illouz, Eva, *Därför gör kärlek ont: En sociologisk förklaring*, Daidalos, Göteborg, 2016.
- Illouz, Eva, *Därför tar kärleken slut – Det negativa relationernas sociologi*, Daidalos, Göteborg, 2020.
- Johansson, Susanna, ”Juridifiering som institutionell förändring – Om mötet mellan straffrätt och socialrätt vid interorganisatorisk samverkan”, *Retfaerd: Nordisk juridisk tidsskrift*, Nr 4, 2011.
- Lavendla, *Sambolagen*, <https://lavendla.se/juridik/familjeratt/samboavtal/sambolagen/>, hämtad 8 oktober 2020.
- Lind, Göran, *Sambolagen m.m.: en kommentar*, Norstedts juridik, Stockholm, 2013.
- Marcusson, Lena, ”Förvaltningsrättens rättssäkerhetstänkande”, *Förvaltningsrättslig tidskrift*, nr 3, 2010.
- Niemi, Johanna, Päivi Honkatukia & Minna Ruuskanen, ”Juridikens texter som diskurser”, redigerad av Claes Martinsson, Andreas Moberg & Eva-Maria Svensson, *57°53'10.25"N/11°34'40.5"O: Marstrandseminariet 10 år 1998-2007*, Juridiska institutionen vid Handelshögskolan, Göteborgs Universitet, Göteborg, 2008.
- SCB, *Hushåll i Sverige*, <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/hushall-i-sverige/>, hämtad 16 oktober 2020.
- Svenaesus, Lena, ”Kritisk diskursanalys”, i *Om rättssociologisk tillämpning*, redigerad av Isabel Schoultz & Ida Nafstad, Studentlitteratur, Lund, 2020.
- Svenska Akademiens ordlista, *Tycka om*, <https://svenska.se/saol/?id=3324173&pz=7>, hämtad 14 oktober 2020.
- Svensson, Eva-Maria, *Genus och rätt Svensson: en problematisering av föreställningen om rätten*, Diss. Göteborg: Handelshögsk, Göteborg, 1997.

- Vahlne Westerhäll, Lotta, *Den starka statens fall? En rättsvetenskaplig studie av svensk social trygghet 1950–2000*, Norstedts juridik, Stockholm, 2002.
- Vahlne Westerhäll, Lotta, ”Statlig och kommunal styrning av social trygghet – försörjningsbehov som en rättssäkerhetsfråga”, i *Rättssäkerhetsfrågor inom socialrätten*, redigerad av Lotta Vahlne Westerhäll, Norstedts juridik, Stockholm, 2002.
- Vahlne Westerhäll, Lotta, ”Legitimitetsfrågor inom den offentliga försäkringen”, i *Legitimitetsfrågor inom socialrätten*, redigerad av Lotta Vahlne Westerhäll, Norstedts juridik, Stockholm, 2007.
- Vahlne Westerhäll, Lotta, ”Rättsstatliga aspekter på sjukförsäkringsprocessen med betoning på begreppen sjukdom och arbetsförmåga”, *Förvaltningsrättslig tidskrift*, nr 2, 2012.
- Walleng, Kajsa, *Att leva som sambo: En civilrättslig studie av det rättsliga skyddet för sambor och om det är i takt med sin tid*, Iustus Förlag, Uppsala, 2015.
- Wennberg, Lena, *Solo Security for Solo Mothers in Swedish an EU law: On the constructions of normality and the boundaries of social citizenship*, Iustus, Diss. Umeå : Umeå universitet, 2008, Uppsala, 2008.